

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XII (2012)

ARTYKUŁY

Marcin Grabkowski

Kraków

Kształtowanie się sieci parafialnej w prepozyturze kieleckiej w czasach średniowiecza¹

Formation of the parish network in the Kielce provostry in the Middle Ages

Abstract

The article *Formation of the parish network in the Kielce provostry in the Middle Ages* is divided into two parts. The first part focuses mainly on examining the development of the church network and defining the age of the sacred institutions that functioned in the area of the Kielce prepostry in the Middle Ages. The second part of the article attempts to recreate the extent of the particular parish districts on the basis of selected sources. In order to do that, tables that list villages which comprised particular pastoral centres were created. It allowed for observing differences in the historical records about the formation of the parishes. Other written certificates that confirm the earliest existence of a particular village were compiled in an additional column. It allowed for verifying the diligence of the medieval authors who wrote down the composition of the parishes as the research confirmed the existence of villages that they did not mention. The article contains information not only about the formation of ecclesiastical administration in the northern part of the Krakow archdiocese in the Middle Ages; the conclusions also pertain to the progressive process of settling down that took place in the area of Kielce prepostry.

Keywords: History of Church, The Middle Ages, The Kielce provostry, parochial organization

Odtworzenie średniowiecznej sieci parafialnej na terenie prepozytury kieleckiej jest istotne przynajmniej z dwóch powodów. Nie tylko pozwoli ono na prześledzenie rozwoju chrześcijaństwa w północnej części diecezji krakowskiej, ale także zobrazuje

¹ W przypisach zostały zastosowane następujące skróty: ADK – Archiwum Diecezjalne w Kielcach, AKMKr – Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, ANKr – Archiwum Narodowe w Krakowie, AKLS – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, D. Ann. – Długosz J. *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, Dlb. – Długosz J. *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, D. Op. – Długosz J. *Opera*, KDKK – Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Waława, KDM – Kodeks dyplomatyczny Małopolski, KDP – Kodeks dyplomatyczny Polski, KDW – Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, MPH – *Monumenta Poloniae Historica*, MPV – *Monumenta Poloniae Vaticana*, ZDKDK – Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej, ZDM – Zbiór dokumentów małopolskich, ZDKM – Zbiór dyplomów Klasztoru Mogilskiego przy Krakowie.

postępy prowadzonej tam akcji kolonizacyjnej². Baza źródłowa, na podstawie której powstał ten artykuł, zwłaszcza wydane w kilku tomach spisy dziesięciny papieskiej, umożliwia podzielenie kościołów znajdujących się w granicach prepozytury kieleckiej na trzy grupy. Pierwszą tworzą świątynie, które zostały uwzględnione w najstarszych, znanych wykazach dziesięciny papieskiej z lat 1325–1327. Najtrudniejszym zadaniem było ustalenie zwłaszcza ich metryki, gdyż materiał źródłowy pochodzący z okresu wczesnego średniowiecza jest wyjątkowo niekompletny. Drugą grupę stanowią obiekty sakralne, których wiek dość precyzyjnie można oszacować dzięki kolejnym tomom rejestrów papieskich oraz większej ilości innych źródeł pisanych. W skład trzeciej grupy zaliczono kościoły nieodnotowane w kończących się na roku 1375 spisach świętopietrza, a więc najprawdopodobniej ufundowanych po tej dacie. Oczywiście, w każdej ze wspomnianych grup, przede wszystkim w pierwszej i ostatniej, pojawiały się przypadki, kiedy, aby móc zbadać wiek danej jednostki parafialnej, konieczne było odwołanie się do wyników wcześniejszych badań nad rozwojem średniowiecznej administracji kościelnej oraz z zakresu archeologii, genealogii i osadnictwa.

Przebieg granicy prepozytury kieleckiej jest dość czytelny. Sporną przynależność terytorialną mają jedynie parafie w Mominie, Szewnie, Mychowie i Baćkowicach³. Wymienione ośrodki parafialne zostały uwzględnione w niniejszym artykule.

Niniejszy artykuł został podzielony na dwie części. W pierwszej skupiono się na odtworzeniu listy kościołów parafialnych oraz ustaleniu ich metryk, natomiast w drugiej celem było zaprezentowanie zasięgu poszczególnych jednostek administracyjnych.

Sieć kościelna

W opinii badaczy, za jedną z najstarszych osad na terenie prepozytury kieleckiej uchodzi Świętomarza, zwana też Starym Tarczkiem, a początki tutejszego kościoła mogą sięgać nawet końca XI wieku⁴. Zdają się to potwierdzać zarówno należące do kręgu misyjnych wezwanie Najświętszej Marii Panny⁵, jak również,

² Wiadomości na temat powstawania sieci parafialnej w prepozyturze kieleckiej można znaleźć jedynie w artykule B. Rzewuskiej-Kurzeji, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze kieleckiej w średniowieczu*, „*Nasza Przeszłość*” 1983, 59, s. 69–96. Jednak część z postawionych tam wniosków, dotyczących datacji placówek kościelnych, należało poddać weryfikacji. Częstkowe informacje zawierają też niektóre publikacje wymieniane w dalszej części artykułu.

³ A. Dunin-Wąsowicz, *Granice administracji kościelnej*, [w:] *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, cz. 2, Warszawa 1993, s. 52.

⁴ J. Kuczyński, Z. Pyzik, *Badania osady wczesnośredniowiecznej w Świętomarzy, pow. Hża*, „*Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego*” 1967, 4, s. 109–144, B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 82–85, F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI wiek*, Kielce 1994, s. 148, S. Trawkowski, *Ku odległym początkom i dawnym dziejom Bodzentyna*, [w:] *Bodzentyn. Z dziejów miasta w XII–XX wieku* pod red. K. Brachy, Kielce 1998, s. 16.

⁵ J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 103–106.

charakterystyczny dla starych ośrodków duszpasterskich⁶, rozległy okręg parafialny⁷. W przypadku Łagowa, kierując się podobnymi kryteriami⁸ oraz uwzględniając fakt, że poświadczony w 1230 roku kościół z pierwotnym wezwaniem Najświętszej Marii Panny⁹ najpewniej stał na terenie grodu¹⁰, można przyjąć, że jego fundacja nastąpiła w czasie zbliżonym do wyżej opisanego¹¹.

Starą osadą kościelną były również Kielce. Na przestrzeni lat wielokrotnie zabierano głos na temat wczesnej historii kieleckiej świątyni, która – według różnych opinii – zaczęła się w okresie między X a XII wiekiem¹². Rozbieżności w datacji są w dużej mierze konsekwencją niedoboru źródeł. Jedynie Jan Długosz pozostawił lakoniczne wiadomości na temat kościoła św. Wojciecha¹³. Był on budowlą starszą niż kolegiata kielecka, posiadał znaczące uposażenie; w drugiej połowie XV wieku czasy świetności mającą już za sobą. Najbardziej prawdopodobną wersją jest ta mówiąca o jego metryce z przełomu XI i XII wieku. Historycy zwracali uwagę na wspomniane już uposażenie, a przede wszystkim jego rodzaj, który sugerowałby książęcy charakter fundacji¹⁴. Kościół musiał zatem powstać zanim okoliczne tereny dostały się we władanie biskupów krakowskich. Niestety, nie jest znana dokładna data tego zdarzenia. Najprawdopodobniej stało się to przed rokiem 1142, kiedy w swoim dworze w Kielcach zmarł biskup krakowski Radost¹⁵. Do transakcji musiało dojść wiele lat wcześniej, skoro nowi włodarze mieli czas na wybudowanie dworu wraz z całym zapleczem. Kościół św. Wojciecha mógł powstać nawet pod koniec XI wieku.

Bez wątpienia duży wpływ na szybkie powstanie kościoła w Waśniowie miała wczesna obecność lokalnego targu. Dokument z 1145 roku – oprócz tego, że silnie

⁶ E. Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu. Studium geograficzno-historyczne* Warszawa 1965, s. 15–16, tenże, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 50–56.

⁷ Dlb. 1, s. 437–439, 442, Dlb. 2, s. 462–464, 484, Dlb. 3, s. 18, 235, 236, 408.

⁸ Dlb. 1, s. 621–629, Dlb. 2, s. 466–469.

⁹ KDP 2, cz. 1, nr 9, s. 9–10, KDM 2, nr 399, s. 45.

¹⁰ KDP 2, cz. 1, nr 1, s. 1–3, *Gmina Łagów*, pod red. R. Mirowskiego, Kielce 2004, s. 41 i n.

¹¹ Porównaj: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 79–80.

¹² K. Tymieniecki, *Ze studyów nad dziejami osadnictwa i kultury w średniowiecznej Polsce. Początki Kielc w związku z pierwotnym osadnictwem Łysogór*, Kielce 1917, s. 6–7, J. Pazdur, *Dzieje Kielc do 1863 roku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967, s. 12–13, J. Kuczyński, *Kielce przedlokacyjne*, Kielce 1982, s. 17–19, E. Wiśniowski, *Początki kościoła i parafii św. Wojciecha w Kielcach*, „Nasza Przeszość” 1982, 57, s. 167, Cz. Hadamik, *Pierwsze wieki Kielc. Kasztelania kielecka od przełomu XI i XII do połowy XIV stulecia*, Kielce 2007, s. 83–88.

¹³ Dlb. 1, s. 449, 452–453, 464–465.

¹⁴ E. Wiśniowski, *Początki kościoła...*, s. 164–166, J. Szymański, *Kanonicy święccy narzędnem feudalnej organizacji włości kieleckiej biskupów krakowskich na przełomie XII i XIII w.*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1966, 3, s. 309, tenże, *O źródłach pisanych do dziejów Kielc w średniowieczu*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1973, 8, s. 51, rozpatrywano też możliwość fundacji biskupiej: Cz. Hadamik, *Pierwsze wieki...*, s. 84–88.

¹⁵ MPH 2, s. 833, MPH 3, s. 131, 347, D. Op. 1, s. 391–392. Por.: J. Szymański, *O źródłach pisanych...*, s. 57–58.

podkreśla targowy charakter osady – wzmiankuje także o tamtejszym kościele¹⁶. W literaturze moment powstania świątyni waśniowskiej odnosi się do schyłku XI wieku bądź też czasów panowania Bolesława Krzywoustego¹⁷.

W 1171 roku z inspiracji biskupa krakowskiego Gedki została wystawiona kolegiata Najświętszej Marii Panny w Kielcach¹⁸. Prawdopodobnie zaraz po zakończeniu prac budowlanych przeniesiono do niej prawa parafialne, które dotąd posiadał kościół pod wezwaniem św. Wojciecha¹⁹.

Z opisu parafii dokonanego przez Długosza wiadomo, że w XV wieku Mirzec należał do klasztoru wąchockiego. Na jego terenie stał kościół pod wezwaniem św. Leonarda, który otaczał opieką duszpasterską mieszkańców aż ośmiu wsi²⁰. Duże rozmiary parafii, stare – charakterystyczne dla krakowskiego środowiska kościelnego²¹ – patrocinium, jak również sposób uposażenia świątyni wskazywałyby na jej wczesne powstanie, zdaniem niektórych już w czasach biskupa Gedki²². Z analizy uposażenia klasztoru wąchockiego, dokonanej przez M. Niwińskiego, wynika, że wspomniany biskup w ramach pierwotnego uposażenia najprawdopodobniej oddał cystersom część Mirca (reszta zmieniła właściciela w późniejszym czasie) wraz z dziesięcinami z całej osady²³. Nadanie to skłania do supozycji, iż kościół w Mircu wówczas jeszcze nie istniał²⁴. Zakładając zatem, że fundacja kościoła św. Leonarda nastąpiła z inicjatywy wspomnianego biskupa krakowskiego, musiał z nią wystąpić między 1179 a 1185 rokiem²⁵.

Stara Słupia, osada o możliwej XII-wiecznej metryce²⁶, w XV stuleciu posiadała kościół pod wezwaniem św. Wincentego²⁷. Trudno jest jednak określić jego wiek.

¹⁶ KDW 1, nr 11, s. 16–18, oraz: tamże: nr 12, s. 18–19.

¹⁷ B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 81, J. Dobosz, *Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002, s. 199.

¹⁸ J. Długosz, *Historiae Polonicae*, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1873, t. 2, s. 80, Dlb. 2, s. 456, D. Op. 1, s. 393–394, MPH 3, s. 131, 350–351, MPH 4, s. 12.

¹⁹ E. Wiśniowski, *Początki kościoła...*, s. 168–169.

²⁰ Dlb. 2, s. 479–481, Dlb. 3, s. 403, 412–416.

²¹ J. Rajman, *Średniowieczne patrocina...*, s. 140–141.

²² J. Wiśniowski odniósł to zdarzenie do roku 1170: *Dekanat iłżecki. Monumenta dioecesis sandomiriensis*, Radom 1909–1911, s. 149, zdaniem P. Kardysia mogło to nastąpić w czasie zbliżonym do fundacji opactwa wąchockiego: *Parafia św. Leonarda w Mircu w średniowiecznej i wczesnonowożytnej przestrzeni historyczno-geograficznej*, „Nasza Przeszłość” 2007, 107, s. 125–126.

²³ M. Niwiński, *Opactwo cystersów w Wąchocku. Fundacja i dzieje uposażenia do końca wieków średnich*, Kraków 1930, s. 37 i n.

²⁴ Na temat stosunków dziesięcinnych zob.: E. Wiśniowski, *Rozwój sieci...*, s. 16–19.

²⁵ Według B. Rzewuskiej-Kurzeji parafia w Mircu powstała na krótko przed 1326 rokiem: *Rozwój sieci...*, s. 90.

²⁶ E. Kowalczyk, „Nazwy obronne” *Słup, Samborza i Zawada a zagadnienie obrony stałej ziem polskich w średniowieczu*, Warszawa 1992, s. 144–145.

²⁷ Dlb. 2, s. 489–490, Dlb. 3, s. 231.

Być może został wzniesiony w pierwszej połowie XIII wieku²⁸ i miało to związek z nadaniem osadzie prawa niemieckiego, którym dysponowała już w 1269 roku²⁹.

Przy szacowaniu wieku dwóch kolejnych świątyń w Iłży i Mominie pomocna staje się wiedza z zakresu rodzaju uposażenia, stosunków dziesięcinnych panujących na terenie parafii oraz ich rozmiarów, dostępna dzięki XV-wiecznemu przekazowi Długosza³⁰. Na tej podstawie, z dużą ostrożnością, można obie jednostki administracji kościelnej zaliczyć do grona najstarszych, wykształconych na terenie prepozytury kieleckiej w pierwszej połowie XIII wieku³¹. Znając zasadę *cura animarum*³², wnioski w kwestii datacji, dotyczące zwłaszcza Iłży, wzmacnia informacja zamieszczona przez Długosza, że biskup Gedko zdecydował się nadać dziesięciny z wsi Pakosław, Starosiedlice i Krzyżanowice klasztorowi miechowskiemu. Natomiast wczesna fundacja kościoła w Mominie nastąpiła najpewniej z powodu przebiegającego właśnie przez tę osadę starego szlaku drożnego³³.

Wiadomość, że kościół w Daleszycach pojawił się z inicjatywą biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża jest powszechnie akceptowana³⁴. Posiadając kolejną, cenną informację, pochodzącą z 1222 i 1224 roku o Kilianie kapelanie z Daleszyc³⁵, łatwo zauważyć, że kościół ten powstał między 1218 a 1222 rokiem. Natomiast umieszczenie przez kanonika krakowskiego kościoła w Tarczku w grupie fundacji dokonanych przez Władysława Hermana w 1086 roku³⁶ wywołało ożywioną dyskusję. Dawniej opowiadano się za XI-wieczną metryką kościoła³⁷. Obecnie raczej dominuje pogląd, jakoby powstał on wiele lat później, nawet w pierwszej połowie XIII wieku.

²⁸ Porównaj: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 88–89, M. Derwich, *W kręgu łysogórskiego opactwa benedyktynów. Studia*, Kielce 2006, s. 95–96.

²⁹ KDM 1, nr 78, s. 94–95.

³⁰ Iłża – Dlb. 2, s. 475, 481–483, Dlb. 3, s. 25–26, Momina – Dlb. 1, s. 441, 462–463, 640, 643–646, Dlb. 2, s. 469–471, Dlb. 3, s. 231–232, 234, 236.

³¹ B. Rzewuska-Kurzeja opowiadała się za XII-wieczną genezą parafii momińskiej: *Rozwój sieci...*, s. 81–82, 87.

³² M. Wyszyński, *Ze studjów nad historją dziesięciny w Polsce średniowiecznej*, „Pamiętnik Historyczno-Prawny” 1929, t. 8, z. 1, s. 83, E. Wiśniowski, *Rozwój sieci...*, s. 16–19.

³³ T. Wąsowicz, *Sandomierska sieć drożna w wiekach średnich*, [w:] *Studia sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*, pod red. T. Wąsowicz, J. Pazdura, Sandomierz 1967, s. 122 oraz tamże: ryc. 4. *Sieć drożna lokalna okolic Sandomierza w XIII w.* na podstawie mapy Lalika w pracy zbiorowej *Sandomierz*, Warszawa 1966, s. 16.

³⁴ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, l. 5–6, Warszawa 1973, s. 255, B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 86–87, F. Kiryk, *Lokacje miast biskupich w prepozyturze kieleckiej*, [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*, pod red. L. Kaczanowskiego, Kielce 1991, s. 50, tenże, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 38.

³⁵ KDKK 1, nr 14, s. 19–22, tamże: nr 13, s. 17–19, zob. też: *Gmina Daleszyce*, pod red. R. Mirowskiego, Kielce 2004, s. 52, D. Kalina, R. Mirowski, *Miasto Daleszyce*, Kielce–Daleszyce 2007, s. 8.

³⁶ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, l. 3–4, Warszawa 1970, s. 155–156.

³⁷ T. Dybczyński, *Góry Świętokrzyskie*, Poznań 1919, s. 41, K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, s. 262, także: S. Bober, *Kult św. Idziego w Polsce w świetle wezwań kościołów*, Opole 2004, s. 86–87.

W każdym razie wspomniany 1086 rok należałoby traktować jako terminus post quem fundacji. Wielokrotnie podkreślano też, że badania archeologiczne pomogłyby rozwiązać wątpliwości związane z genezą tego kościoła³⁸.

A. Bastrzykowski dysponował zapiską mówiącą, że do uformowania kunowskiej jednostki parafialnej doszło w 1281 roku. Mimo to moment jej założenia przesunął na lata 1192–1327³⁹. Kanonizacja św. Władysława, patrona parafii (1198 r.), pozwala nieco zawęzić te ramy czasowe. Być może ośrodek duszpasterski w Kunowie powstał w czasach Bolesława Wstydlivego⁴⁰, kiedy patrocinium św. Władysława było szczególnie popularne⁴¹.

Niestety, aby określić przynajmniej przybliżony wiek parafii w Pawłowie, Szumsku, Potoku, Dębnie i Dąbrowie, można wykorzystać jedynie pośrednie wskazówki. Zważywszy na rozległy obszar, jaki obejmowała pierwsza z nich, oraz fakt, że był on od dawna zaludniony⁴², ogólnie można przyjąć, że do wystawienia kościoła w Pawłowie doszło w XIII wieku⁴³. Parafie w Szumsku i Potoku w XV wieku składały się wyłącznie z wsi kościelnej⁴⁴, co sugerowałoby, że tamtejsze kościoły powstały dużo później w stosunku do wyżej opisywanych, może dopiero na początku XIV wieku⁴⁵. W Szumsku z pewnością przystąpiono do budowy po 1253 roku, w którym nastąpiła kanonizacja św. Stanisława, patrona parafii⁴⁶. Kościół był istotnym elementem siedziby założonej przez biskupów krakowskich na terenie Dębna, użytkowanej w XIV wieku (do 1370 roku). Sama osada przeszła w ręce Kościoła krakowskiego

³⁸ *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII w.*, pod red. M. Wolickiego, t. 1, Warszawa 1971, s. 766–767, B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 83–85, Z. Brzeziński, *Fundacja kościoła w Tarczku a rozwój kultu św. Idziego w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Bodzentyń. Z dziejów miasta w XII–XX wieku*, pod red. K. Brachy, Kielce 1998, s. 35–38, Z. Świechowski, *Architektura romańska w Polsce*, Warszawa 2000, s. 250–251.

³⁹ A. Bastrzykowski, *Monografia historyczna Kunowa nad Kamienną i jego okolicy*, Kraków 1939, s. 177.

⁴⁰ Por.: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 87–88.

⁴¹ Dlb. 2, s. 476. Kult św. Władysława był silny zwłaszcza na dworze tych polskich władców, którzy nosili imię świętego bądź byli spokrewnieni z węgierską dynastią: H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 6, Kraków 2007, s. 202–203, J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia...*, s. 276–277.

⁴² Dlb. 1, s. 438–443, Dlb. 2, s. 464, 484–486, Dlb. 3, s. 235–238, KDM 3, nr 752, s. 154–155, K. Bielenin, *Sprawozdanie z badań nad starożytnym hutnictwem świętokrzyskim w 1965 r.*, „Materiały Archeologiczne” 1967, 8, s. 250, tenże, *Starożytne górnictwo i hutnictwo żelaza w Górach Świętokrzyskich*, Kielce 1992, s. 224, 229, 235, 250, Z.W. Pyzik, *Relikty osady średniowiecznej w Pawłowie, woj. kieleckie*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” 15, 1986–1987, wyd. 1990, s. 312–313, zob. też: M. Dobrowolska, *Przemiany środowiska geograficznego Polski do XV w.*, Warszawa 1961, s. 86, M. Derwich, *Osadnictwo regionu świętokrzyskiego w okresie średniowiecza. Uwagi na marginesie badań nad opactwem świętokrzyskim*, [w:] *Bodzentyń. Z dziejów miasta...*, s. 43.

⁴³ Por.: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 85.

⁴⁴ Dlb. 2, s. 465.

⁴⁵ B. Rzewuska-Kurzeja datuje ośrodek duszpasterski w Szumsku na drugą połowę XIII, a w Potoku na początek XIV wieku: *Rozwój sieci...*, s. 89–90.

⁴⁶ AKMKr A. V. Cap. 8, (1597), s. 46–47, A. V. Cap. 65, (1597), s. 516.

dopiero pod koniec XIII lub na początku XIV wieku⁴⁷ i zapewne wtedy też zdecydowano się na fundację tutejszej świątyni. Natomiast Dąbrowa przynajmniej do 1294 roku należała do klasztoru mogińskiego⁴⁸, po czym, podobnie jak Dębno, pozyskali ją biskupi krakowscy⁴⁹. Najprawdopodobniej dopiero po zmianie właściciela we wsi pojawiła się świątynia⁵⁰.

W wizytacjach pochodzących z 1597 roku zanotowano, że kościół w Mychowie został ufundowany w 1230 roku przez biskupa krakowskiego Wisława⁵¹. Jednak zapis ten wzbudza nieufność choćby ze względu na brak jakichkolwiek informacji na ten temat w dziełach Długosza⁵². Kanonik krakowski, powszechnie znany ze swej skrupulatności w gromadzeniu wszelkich materiałów źródłowych, z pewnością wspomniałby o tak doniosłym wydarzeniu. Wiarygodność tej zapiski również osłabiają inne materiały źródłowe, w których próżno szukać podobnej treści. Pośrednio wzmiance tej przeczyłyby także badania J. Wroniszewskiego. Wynika z nich, że w XV wieku Mychów należał do rodu Rawiczów⁵³, a pierwszym, który pisał się „z Mychowa” był Warsz, syn Prandoty i wnuk Warsza, właściciele rozległych dóbr w okolicach dzisiejszego Ostrowca Świętokrzyskiego. Dla Warsza po śmierci Prandoty w 1317 roku Mychów stał się gniazdem rodowym⁵⁴. Można przypuszczać, że w tym właśnie czasie (przed 1327 rokiem), zarówno ze względów prestiżowych, jak i praktycznych (konsolidacja nowo powstałego majątku), podjął on decyzję o budowie nowego kościoła. Dwie przesłanki zdają się poświadczać ową supozycję. Patrocinium św. Katarzyny, którym został obdarowany, na ziemiach polskich pojawiło się dopiero pod koniec XII wieku i było ono szczególnie charakterystyczne dla XIV-wiecznych obiektów sakralnych⁵⁵. Ponadto w drugiej połowie XV wieku parafia

⁴⁷ S. Kołodziejski, *Obrońcy siedziby biskupów krakowskich. Zarys problematyki badawczej*, [w:] *Siedziby biskupów krakowskich na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, pod red. L. Kajzera, Kielce 1997, s. 20, W. Gliński, *Tarczek, Kunów, Szewna, Dębno. Wstęp do problematyki badań nad siedzibami biskupów krakowskich na terenie województwa sandomierskiego w dobie średniowiecza*, [w:] *Siedziby biskupów krakowskich na terenie dawnego województwa sandomierskiego...*, s. 111, zob. też: E.J. Gąssowscy, *Łysa Góra we wczesnym średniowieczu*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 94, F. Kiryk, *Lokacje miast...*, s. 56, tenże, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 41.

⁴⁸ ZDKM (1286) nr 61, s. 48–50, tamże: (1294) nr 42, s. 33.

⁴⁹ Dlb. 2, s. 461–462.

⁵⁰ B. Rzewuska-Kurzeja wywnioskowała, że ośrodki parafialne w Dębnie i Dąbrowie pojawiły się krótko przed 1326 rokiem: *Rozwój sieci...*, s. 89–90.

⁵¹ AKMKr A. V. Cap. 8, s. 42–43, A. V. Cap. 65, s. 515.

⁵² Zob. też: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 86.

⁵³ Dlb. 2, s. 486.

⁵⁴ J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów w wiekach średnich*, [w:] *Genealogia. Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, pod red. J. Hertla, J. Wroniszewskiego, Toruń 1987, s. 80–82, tenże, *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń, 1992, s. 8–13, zob. też: J. Moniewski, *Kartki z przeszłości Ostrowca i jego okolic*, „Studia Kieleckie” 1987, 1/53, s. 29 i n.

⁵⁵ B. Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI w.*, „Prawo Kanoniczne” 1963, 6, s. 463–464, D. Szymański, *Wezwania kościołów*

składała się wyłącznie z wsi kościelnej. Najczęściej zjawisko to spotykane jest przy młodszych jednostkach parafialnych⁵⁶.

We wsi Grzegorzowice stał kościół św. Jana Chrzciciela w kształcie rotundy. Jego charakterystyczna sylwetka, jak również patrocinium sprawiły, że przez pewien czas był uznawany za jedną z najstarszych świątyń w regionie⁵⁷. W opinii P. Bohdziewicza, budowa rotundy postępowała dwufazowo. Do prac przystąpiono po 1269 roku, a zakończono je po dłuższej przerwie, około 1350 roku⁵⁸. Natomiast M. Derwich przekonywał, że kościół w Grzegorzowicach ufundował Nawój herbu Topór na krótko przed 1334–1336 rokiem⁵⁹. Spośród tych rozbieżności pewne jest, że w 1346 roku (po raz pierwszy wzmiankowana) parafia grzegorzowicka była już w pełni uformowana. Rejestry dziesięciny papieskiej z lat 1350–1351 zawierają tajemniczy zapis *ecclesie nova*, odnoszący się jednak najprawdopodobniej do samej parafii⁶⁰, gdyż według historyków architektury kościół mógł zostać wzniesiony pod koniec XIII lub na początku XIV wieku⁶¹.

Z treści jednego z dokumentów wynika, że w 1384 roku mieszkańcy Krynek posiadali własny kościół, a osada była nazywana też Gutanowem⁶². Oznacza to, że parafia w Krynkach-Gutanowie ukształtowała się między 1343 a 1346 rokiem, kiedy po raz pierwszy drugi człon nazwy tej wsi (Gutanów) został umieszczony w spisach dziesięciny papieskiej⁶³. Najprawdopodobniej w tym samym przedziale czasowym również erygowano świątynię we Wzdole⁶⁴, choć plany z tym związane snuto już w 1332 roku⁶⁵.

Kościół w Bodzentynie istniał w 1355 roku⁶⁶, a jego fundację należy łączyć z ogólną rozbudową osady, która jak przypuszczają badacze, miała miejsce w latach 1348–1355 lub też 1354–1355⁶⁷. Okręg parafialny został odnotowany w spisach

parafialnych w diecezji krakowskiej w końcu XVI w., „Roczniki Humanistyczne” 1993, 41, s. 106.

⁵⁶ E. Wiśniowski, *Rozwój sieci...*, s. 15–16.

⁵⁷ T. Szydłowski, *Okragły kościółek w Grzegorzowicach*, „Ziemia” 1927, 12, s. 215–218.

⁵⁸ P. Bohdziewicz, *Kilka uwag o rotundzie w Grzegorzowicach*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” 1938, 6, s. 361–364.

⁵⁹ M. Derwich, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Warszawa–Wrocław 1992, s. 294.

⁶⁰ MPV 2, s. 199, 372.

⁶¹ Z. Świechowski, *Architektura romańska...*, s. 70–71, zob. też: *Sztuka polska...*, s. 695, B. Rzewuska-Kurzeja powstanie parafii grzegorzowickiej najpierw odniosła do lat 40. XIV wieku, w innym miejscu do lat 1350–1351: *Rozwój sieci...*, s. 91.

⁶² ZDKDK 1, nr 89, s. 137–139, zob. też: KDKK 2, nr 248, s. 9–10, przypis 1, A. Bastrzykowski, *Zabytki kościelnego budownictwa drzewnego w diecezji sandomierskiej*, Kraków 1930, s. 111, B. Rzewuska-Kurzeja mylnie zidentyfikowała osadę o nazwie Gutanów: *Rozwój sieci...*, s. 90–91, przypis 159.

⁶³ MPV 2, s. 199.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ KDKK 2, nr 247, s. 7–9.

⁶⁶ ZDM 4, nr 948, s. 97–99.

⁶⁷ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 25, S. Trawkowski, *Ku odległym...*, s. 20–21.

dziesięciny papieskiej z 1357 roku⁶⁸. Dla Chybic zachowały się aż trzy dokumenty, dwa pochodzące z 1362⁶⁹ i jeden z 1370 roku⁷⁰, szczegółowo opisujące kolejne etapy formowania się tamtejszej, kościelnej jednostki administracyjnej.

Kościół parafialny w Zbelutce wystawił biskup włocławski Zbylut⁷¹. Do prac budowlanych przystąpiono po 1375 roku, gdyż rejestry dziesięciny papieskiej do tego momentu nie potwierdzają istnienia takiej parafii, ale przed rokiem 1383, w którym wspomniany biskup zmarł⁷².

Fundację kościoła parafialnego w Brzezinach można zamknąć w przedziale czasowym między 1375 (brak wzmianek na jego temat w spisach dziesięciny papieskiej) a 1384 rokiem, w którym wydano dyplom potwierdzający jego obecność na terenie wsi⁷³.

Jan Długosz jako pierwszy poinformował o funkcjonującej parafii w Gąsawach⁷⁴. Najbardziej prawdopodobny moment jej utworzenia to przełom XIV i XV wieku, ponieważ do 1375 roku Gąsawy nie figurują w rejestrach papieskich, natomiast zapewne już w latach 20. XV wieku działał kościół w pobliskim Jastrzębiu, dokąd przeniesiono prawa parafialne⁷⁵.

Trudnym zadaniem jest określenie dokładnej daty powstania dwóch kolejnych kościołów: w Bardzie i Szewnie. Raczej nie powstały one przed 1375 rokiem, o czym przekonuje brak adnotacji na ich temat w spisach dziesięciny papieskiej. W tym przypadku pewną wskazówkę mogłyby stanowić patrocinia świętyń, odpowiednio Wszystkich Świętych i św. Mikołaja⁷⁶, najczęściej pojawiające się przy XIV-wiecznych ośrodkach parafialnych⁷⁷. Być może wzniesiono je pod koniec XIV wieku⁷⁸, zwłaszcza że okoliczne tereny były już wtedy stosunkowo gęsto zasiedlone⁷⁹.

⁶⁸ MPV 2, s. 293.

⁶⁹ KDM 3, nr 752, s. 154–155, KDM 3, nr 755, s. 157–158.

⁷⁰ KDM 3, nr 833, s. 242–243, powyższe trzy dokumenty można też znaleźć w pracy: J. Wiśniewski, *Dekanat iłżecki...*, s. 28–34, według B. Rzewuskiej-Kurzeji kościół w Chybicach powstał między 1374 a 1470 rokiem: *Rozwój sieci...*, s. 94.

⁷¹ Dlb. 2, s. 466.

⁷² MPH 4, s. 27, B. Rzewuska-Kurzeja powstanie parafii odniosła do schyłkowej fazy rządów biskupa Zbyluta, tyle że mylnie określiła lata jego pontyfikatu: 1364–1374: *Rozwój sieci...*, s. 93–94.

⁷³ KDKK 2, nr 324, s. 101–102, według B. Rzewuskiej-Kurzeji zdarzenie to miało miejsce w latach 1354–1470: *Rozwój sieci...*, s. 92.

⁷⁴ Dlb. 2, s. 487.

⁷⁵ Por.: B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 92–93.

⁷⁶ Dlb. 1, s. 454, 471, Dlb. 1, s. 462.

⁷⁷ B. Kumor, *Powstanie i rozwój...*, s. 458–459, 465, zob. też: D. Szymański, *Wezwania kościołów...*, s. 107–108.

⁷⁸ Według B. Rzewuskiej-Kurzeji powstanie parafii w Bardzie nastąpiło między 1374 a 1470 rokiem: *Rozwój sieci...*, s. 94.

⁷⁹ KDM 3, nr 637, s. 8–9, KDP 2, cz. 1, nr 256, s. 251–253, KDM 3 nr 711, s. 103–105, KDP 2, cz. 1, nr 324, s. 332–333, KDM 3, nr 727, s. 123–124, KDM 3, nr 929, s. 346–347, ANKr, Zbiory Rusieckich I. Dyplomy pergaminowe nr 91, KDKK 1, nr 61, s. 78–80, KDM 1, nr 210, s. 248–249, KDKK 2, nr 260, s. 24–25, KDP 3, nr 137, s. 287, KDM 3, nr 897, s. 314–315, ZDM 4,

Niewątpliwie założeniu placówki kościelnej w Nowej Słupii, jak również rozwojowi samej osady sprzyjał wzrost kultu dla relikwii Drzewa Krzyża świętego. Do pobliskiego klasztoru benedyktynów na Łyścu zaczęły pielgrzymować rzesze wiernych, a wśród nich Władysław Jagiełło⁸⁰. Wtedy też, na przełomie XIV i XV wieku, mógł zrodzić się pomysł wzniesienia kościoła, który byłby w stanie obsłużyć pątników zgromadzonych pod opactwem świętokrzyskim⁸¹.

Zdaniem F. Kiryka, do budowy kościoła parafialnego w Jastrzębiu przystąpiono po 1427 roku, po tym jak powiodła się próba lokacji osady⁸². Istnieje jednak przesłanka, na podstawie której moment erygowania świątyni można przesunąć o kilka lat. W 1422 roku Władysław Jagiełło zezwolił na odbywanie dorocznych jarmarków w święto św. Jana Chrzciciela i Wszystkich Świętych⁸³. Wybór terminów zdaje się nie być przypadkowy, bowiem św. Jan Chrzciciel był patronem jastrzębskiej parafii⁸⁴, natomiast wiele wskazuje na to, że patrocinium Wszystkich Świętych posiadał kościół w Gąsawach⁸⁵. Można więc sądzić, że w chwili wydania powyższego dyplomu kościół w Jastrzębiu był co najmniej w fazie budowy. W 1435 roku został poświęcony i obdarowany prawami parafialnymi przeniesionymi ze wspomnianych Gąsaw⁸⁶.

Kościół parafialny w Krzyżanowicach wybudował łowczy sandomierski Piotr, przy gorącym wsparciu Zbigniewa Oleśnickiego⁸⁷. Pontyfikat biskupa trwał między 1423 a 1455 rokiem⁸⁸, natomiast fundator kościoła żył jeszcze w 1434, a zmarł przed 1440 rokiem⁸⁹. Fundacja świątyni krzyżanowickiej musiała nastąpić między 1423 a 1440 rokiem.

nr 1123, s. 293–294, ZDM 1, nr 225, s. 281–282, KDKK 2, nr 513, s. 333, AKLS 2, nr 146, s. 176–178.

⁸⁰ M. Starnawska, *Relikwie jako fundament ideowy w tradycji polskich przekazów średniowiecznych (Św.Św. Wojciecha, Floriana, Stanisława, Drzewo Krzyża Świętego na Łyścu)*, [w:] *Sacrum. Obraz i funkcja w społeczeństwie średniowiecznym*, pod red. A. Pieniądz-Skrzypczak, J. Pysiaka, Warszawa 2005, s. 260–279, zwłaszcza s. 267–271, U. Borkowska, *Królewskie modlitewniki. Studium z kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV i początek XVI wieku)*, Lublin 1999, s. 196–198, M. Derwich, *Benedyktynski klasztor...*, s. 332.

⁸¹ Por.: tamże.

⁸² F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 52.

⁸³ ZDM 7, nr 1926, s. 99–102.

⁸⁴ Dlb. 2, s. 487.

⁸⁵ Wezwanie Wszystkich Świętych przy tym kościele przytoczone zostało w XVIII-wiecznej wizytacji: ADK II DB-I/ 1, (1738–1739), s. 496, także: J. Wiśniewski, *Dekanat radomski. Monumenta dioecesis sandomiriensis*, ser. 2, Radom 1911, s. 68.

⁸⁶ Dlb. 2, s. 487.

⁸⁷ Dlb. 2, s. 475–476.

⁸⁸ M. Koczerska, *Oleśnicki Zbigniew*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, wyd. W. Niemirycz, W. Olszak, t. 23, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 776–783.

⁸⁹ A. Boniecki, *Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 13, cz. 1, Warszawa 1909, s. 43–44, A. Bastrzykowski, *Zabytki kościelne...*, s. 130.

Długosz zapisał, że kościół parafialny w Baćkowicach jest filią świątyni łagowskiej⁹⁰. Oznacza to, że proces kształtowania się nowej jednostki administracyjnej był rozłożony w czasie⁹¹. Załączki przyszłej placówki kościelnej w postaci kaplicy mogły być już widoczne w drugiej połowie XIV wieku, kiedy to na okolicznych terenach postępował proces osadniczy⁹². Właściwy kościół pojawił się zapewne wiele lat później, na pewno po 1375 roku, być może dopiero w pierwszej połowie XV wieku⁹³.

Według Długosza, w Wąchocku stał stary, pochodzący jeszcze z czasów biskupa Gedki, kościół parafialny⁹⁴. K. Białokórska, zajmująca się średniowiecznymi dziejami Wąchocka, upatrywała w nim książęcej kaplicy, która z czasem została zamieniona w ośrodek duszpasterski⁹⁵. Inna teoria głosi, że kościół św. Elżbiety wzniesiono w miejscu starego, wybudowanego przez Gedkę, już pod koniec XIII wieku⁹⁶. Tymczasem meszne (danina charakterystyczna dla późnego średniowiecza), rodzaj uposażenia kościelnego, a przede wszystkim brak zapisek na temat tej parafii w rejestrach papieskich⁹⁷ każą suponować, że do erekcji kościoła św. Elżbiety najprawdopodobniej doszło około 1454 roku⁹⁸, kiedy to osada otrzymała prawa miejskie⁹⁹.

Powyżej zostały zaprezentowane wszystkie kościoły parafialne, które swymi korzeniami sięgają epoki średniowiecza. We wspomnianej we wstępie pierwszej grupie znalazły się parafie w: Świątomarzy, Łagowie, Kielcach (św. Wojciech), Waśniowie, Kielcach (kolegiata), Mircu, Starej Słupii, Iłży, Mominie, Daleszycach, Tarczku, Kunowie, Pawłowie, Szumsku, Potoku, Dębnie, Dąbrowie i Mychowie. Z uwagi na wyraźne luki w materiale źródłowym datacja tych kościołów była najtrudniejsza. Dotychczasowe badania nad pierwotną organizacją kościelną dowiodły, że we wczesnym średniowieczu kościoły najczęściej były sytuowane wewnątrz grodów¹⁰⁰. Na badanym obszarze spośród wymienionych czterech

⁹⁰ Dlb. 1, s. 621, Dlb. 2, s. 466.

⁹¹ E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej...*, s. 54.

⁹² KDM 2, nr 598, s. 268–269, KDM 3, nr 666, s. 44–45, tamże, nr 727, s. 123–124, tamże, nr 660, s. 35–36.

⁹³ Według B. Rzewuskiej-Kurzeji kościół powstał między 1374 a 1470 rokiem: *Rozwój sieci...*, s. 94.

⁹⁴ Dlb. 2, s. 477–478, Dlb. 3, s. 402–403.

⁹⁵ K. Białokórska, *Wąchocka rezydencja książęca. Nieznany epizod z dziejów Polski wczesnopiastowskiej*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1979, 41, s. 171.

⁹⁶ M. Borkowska, *Z dziejów opactwa cystersów w Wąchocku*, Kielce 1998, s. 42.

⁹⁷ Dlb. 2, s. 477–479, Dlb. 3, s. 402–405, 414–415, E. Wiśniowski, *Kołąda – meszne – stołowe na ziemiach polskich. Problem rejonizacji*, [w:] *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, pod red. D. Gawinowej, Warszawa 1991, s. 625 i n.

⁹⁸ Zdaniem M. Niwińskiego parafia powstała dopiero w drugiej połowie XIV wieku po roku 1358: *Opactwo cystersów...*, s. 31, według B. Rzewuskiej-Kurzeji w latach 1374–1470: *Rozwój sieci...*, s. 93.

⁹⁹ M. Niwiński, *Opactwo cystersów...*, s. 31, F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 155.

¹⁰⁰ P. Sczaniecki, *Sacramentum dedicationis. Obrzęd poświęcenia kościoła i jego znaczenie w dziedzinie religijnej, obyczajowej i kulturalnej na podstawie źródeł polskich z XII wieku*,

pierwszych i zarazem najstarszych obiektów sakralnych jedynie łagowską placówką kościelną można uznać za grodową. W obliczu braku budowli obronnych na terenie pozostałych trzech osad tamtejsze świątynie najprawdopodobniej wzniesiono w związku z rozwojem w ich bliskim sąsiedztwie pierwotnych targowisk¹⁰¹. Wydaje się, że miejsca te uchodziły za najodpowiedniejsze do tego typu przedsięwzięć, ponieważ znajdowały się pod stałym nadzorem książęcym, a dodatkowo regularnie gromadziły większą grupę ludzi¹⁰². Trudno bowiem wyobrazić sobie, że tamtejsze obiekty sakralne wybudowano w miejscach odludnych, gdzie dodatkowo byłyby narażone na szybkie zniszczenie. Początkowo wszystkie fundacje były dziełem monarchy i dopiero z czasem dołączyli do niego duchowni oraz rycerstwo, co w znaczącym stopniu przyspieszyło rozwój sieci parafialnej, także na terenie prepozytury kieleckiej¹⁰³. Dowodem na to są kolejne dwie grupy. Jedna, nieliczna, obejmująca kościoły w Grzegorzowicach, Krynkach-Gutanowie i Bodzentynie, których datacja była stosunkowo łatwa, zwłaszcza dzięki kolejnym tomom rejestrów dziesięciny papieskiej. Trzecią grupę stanowią parafie w Chybicach, Zbelutce, Brzezinach, Gąsawach, Bardzie, Szewnie, Nowej Słupii, Jastrzębiu, Krzyżanowicach, Baćkowicach, Wąchocku, które do 1375 roku nie zostały uwzględnione przez kolektorów papieskich, co można potraktować jako terminus post quem ich powstania. Zachowały się także świadectwa pisane informujące o czasowym istnieniu jednostek parafialnych, do których zaliczyć trzeba parafię w Dziekanowie istniejącą na pewno w latach 1336–1343 oraz w Karczowie w 1337 roku¹⁰⁴. Podobny los spotkał opisywany wyżej ośrodek duszpasterski w Dąbrowie w 1578 roku inkorporowany do parafii bodzentyńskiej na mocy postanowienia biskupa Piotra Myszkowskiego¹⁰⁵.

Okręgi parafialne

Wspominane już wielokrotnie spisy dziesięciny papieskiej jako pierwsze informują o ukształtowanej sieci parafialnej na obszarze prepozytury kieleckiej. Jednak dopiero na podstawie *Liber beneficiorum* Długosza, tzw. Teki Pawińskiego

Lublin 1979, s. 34, S. Szczur, *Pierwsze wieki Kościoła krakowskiego*, [w:] *Kościół krakowski w tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 47, T. Silnicki, *Początki organizacji kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, [w:] *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, pod red. J.M. Piskorskiego, t. 1, Poznań 2002, s. 321, także: Z. Sułowski, *Początki Kościoła polskiego*, [w:] *Kościół w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, t. 1, *Średniowiecze*, Kraków 1966, s. 87.

¹⁰¹ E.J. Gąssowscy, *Łysa Góra...*, s. 97–98, J. Kuczyński, *Kielce przedlokacyjne...*, s. 16 i n., F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54, 148, por.: Cz. Hadamik, *Pierwsze wieki...*, s. 83–88.

¹⁰² K. Maleczyński, *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, Lwów 1926, s. 49 i n., K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim (okres wczesnośredniowieczny)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 37 i n.

¹⁰³ P. Szczaniecki, *Sacramentum dedicationis...*, s. 27–31, D.A. Sikorski, *Kościół polski w X–XII we władzy monarchy i możnych. Uwagi na marginesie książki Józefa Dobosza, Monarchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002 ss. 542, „Nasza Przeszłość” 2003, 100, s. 469 i n.

¹⁰⁴ MPV 1, s. 388, MPV 2, s. 181, 184, MPV 1, s. 398, parafia w Dziekanowie została błędnie rozpoznana przez B. Rzewuską-Kurzeję, *Rozwój sieci...*, s. 90–91, przyp. 159.

¹⁰⁵ J. Wiśniewski, *Dekanat opatowski*, Radom 1907, s. 32.

(1578 r.), oraz dwóch protokołów wizytacyjnych z końca XVI wieku (1597 r.) możliwe jest odtworzenie zasięgu poszczególnych ośrodków duszpasterskich¹⁰⁶. W tym celu poniżej zostały sporządzone tabele, w których zamieszczono wszystkie wsie o określonej przynależności parafialnej, pojawiające się na kartach tych przekazów źródłowych. Ponadto w kolumnie zatytułowanej „wzmianka”, zestawiono świadectwa (poza wyżej wspomnianymi) mogące potwierdzić możliwie najwcześniejsze istnienie danej osady (w nawiasie data). Dość kłopotliwa okazała się identyfikacja wsi posiadających popularne nazwy. Celem ich właściwego rozpoznania brane były pod uwagę tylko osady w danym źródle występujące w towarzystwie innych wsi z najbliższego sąsiedztwa, których identyfikacja nie budziła wątpliwości. Dodatkowo, aby zminimalizować ryzyko pomyłki, wykorzystywany był też inny materiał źródłowy zawierający jakiegokolwiek wskazówki pomocne w określeniu problematycznej nazwy wsi. Znak zapytania występujący przy niektórych symbolach „x” oznacza, że konkretna osada była wzmiankowana już przez Długosza, ale jej związek z daną parafią określono z pomocą późniejszych źródeł. Wyraz „brak” zapisany kursywą ma na celu informować, że w miejscu, gdzie on występuje, dane źródło pod względem przynależności parafialnej inaczej klasyfikuje daną osadę niż pozostałe świadectwa (w nawiasach obok odnotowano nazwę parafii wskazaną przez to źródło). W nawiasach kwadratowych zostały umieszczone nazwy wsi, których nie udało się odczytać.

Tabela 1. Okręg parafialny w Świętomarzy

Nazwa wsi	Liber beneficiorum	Teki Pawińskiego	Wizytacje	Wzmianka
	Dlb. 1, s. 436–439, 442, Dlb. 2, s. 462–464, 474, 484, Dlb. 3, s. 18, 235–236, 408	s. 191–192	A. V. Cap. 8, s. 12–14, A. V. Cap. 65, s. 510	
ŚWIĘTOMARZA	X	X	X	(1325–1327) MPV 1, s. 168
Grabków	X	X	X	(1384) ZDKDK 1, nr 89, s. 137–139
Łomno	X	X	X	(1401) KDKK 2, nr 448, s. 248
Rzepinek	X	X	X	(1339) KDM 3, nr 660, s. 35–36
Rzepin	X (pot.)	X (cały)	X (pot.)	(1198) KDM 2, nr 375, s. 12–14
Brzezie	X	X	X	(1260) KDKK 1, nr 61, s. 78–80
Jadowniki	X	X	X	(1354) KDM 3, nr 704, s. 93–94
Szerzawy	X	X	X	(1396) KDKK 2, nr 407, s. 199–200
Świślina	X	X	X	(1388) KDKK 2, nr 350, s. 129–130
Krajków	X	X	X	brak
Radkowice	X	X	X	brak
Jawor	brak	X	X	(1370) KDM 3, nr 833, s. 242–243
Wawrzeńczyce	brak	X	X	(1401) KDKK 2, nr 448, s. 248

¹⁰⁶ Dlb. 1–3, A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, Małopolska*, t. 3, *Źródła dziejowe*, t. 14, Warszawa 1886, AKMKr A. V. Cap. 8, 65.

Bostów	brak	X	X	(1339) KDKK 1, nr 166, s. 214–215
Sosnowka	brak	X	X	(1439) KDM 4, nr 1351, s. 336–337
Modrzewie	X?	X	X	brak
Bielów	brak (Nowa Słupia)	X	brak (Nowa Słupia)	(1390) KDM 4, nr 1006, s. 29–30
[Niewssystemek]	brak	brak	X	brak

Tabela 2. Okręg parafialny w Łagowie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 621, 625–629, Dlb. 2, s. 466–467	s. 189	A. V.Cap. 8, s. 47–49, A. V. Cap. 65, s. 516	Wzmianka
ŁAGÓW	X	X	X	(1148) KDP 2, cz. 1, nr 1, s. 1–3
Gęsiące	X	brak (Baćkowice)	X	(1356) KDM 3, nr 711, s. 103–105
Pawłowa Wola	X	X	X	(1356) KDM 3, nr 711, s. 103–105
Sędek	X	X	X	(1382) KDP 2, cz. 1, nr 324, s. 332–333
Lechówek	X	X	X	(1369) KDM 3, nr 830, s. 239–240
Zamkowa Wola	X	X	brak	(1424) KDM 4, nr 1216, s. 209, KDP 3, nr 197, s. 385–386
Piotrów	X	X	X	(1334) KDM 3, nr 637, s. 8–9, KDP 2, cz. 1, nr 256, s. 251–253
Piórków	X	X	X	(1399) KDP 2, cz. 1, nr 340, s. 351–353
Minera vitraria cognomine Sliwka	brak	X	brak	brak
Lechów	brak	X	X	(1421) KDKK 2, nr 601, s. 470–472
Minera dicta Christopherek	brak	X	brak	brak
Minera antiqua Piechowicz	brak	X	brak	brak
Minera vitraria	brak	X	brak	brak
Wszachów	brak (Baćkowice)	X	brak	(1358) KDM 3, nr 727, s. 123–124
Ruda Łagowska	brak	X	brak	brak
Wszachowa Wola	brak	brak	X	brak
Hucisko	brak	brak	X	brak
Wąkop	brak	brak	X	brak
Minera ferraria	brak	brak	X	brak
Conflatoria duo	brak	brak	X	brak
Molendina tria	brak	brak	X	brak

Tabela 3. Okręg parafialny w Kielcach

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 442, 443, 448–450, 452, 456, 457, 461, 464, 465, 470, 473, 476	brak danych	brak danych	Wzmianka
KIELCE	X			(1142) MPH 2, s. 833, MPH 3, s. 131, 347, D. Op. 1, s. 391–392
Czarnów Mały	X			(1355) KDKK 2, nr 257, s. 20–21
Zagnańsk	X			(1414) KDKK 2 nr 549, s. 386–387
Mojcza	X			(1400) KDKK 2, nr 444, s. 243–245
Zagórze	X			(1405) ZDM 1, nr 267, s. 337–339
Mąchocice	X			(1441) ZDM 2, nr 574, s. 359–362
Suków	X			(1357) KDKK 2, nr 259, s. 23–24
Posłowice	X			(1351) KDKK 2, nr 256, s. 18–20
Radlin	X			(1400) KDKK 2, nr 444, s. 243–245
Szydłówek	X			brak
Bobrza	X			(1390) KDKK 2, nr 365, s. 145–146

Tabela 4. Okręg parafialny w Waśniowie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 353–354, 441–442, Dlb. 2, s. 471–475, Dlb. 3, s. 91–92, 231, 237, 408–409, 412–413, 417	s. 194–196	A. V. Cap. 8, s. 41–42, A. V. Cap. 65, s. 515	Wzmianka
WAŚNIÓW	X	X	X	(1145) KDW 1, nr 11, s. 16–18
Zajączkowice	X	X	X	brak
Prusinowice	X	X	X	(1260) KDKK 1, nr 61, s. 78–80
Podole	X	brak	brak	brak
Śnieżkowice	X	X	X	(1336) ZDM 4, nr 916, s. 59–60
Strupice	X	X	X	(1336) ZDM 4, nr 916, s. 59–60
Witosławice	X	X	X	(1404) KDM 4, nr 1081, s. 91
Jeżów	X	X	X	(1351) ZDM 4, nr 942, s. 90–91
Wojciechowice	X	X	X	(1418) KDM 4, nr 1171, s. 166–167
Pękosławice	X	X	X	(1274) KDM 2, nr 480, s. 133–134
Nosów	X	X	X	(1190) KDP 1, nr 6, s. 15–16
Kotarszyn	X	X	X	(1347) ZDM 1, nr 50, s. 64–65
Wronów	X	X	X	(1378) KDM 3, nr 902, nr 903, s. 318–319
Piotrów	X	X	X	(1190) KDP 1, nr 6, s. 15–16

Boleszyn	X	X	X	(1443) KDM 4, nr 1434, s. 408–409
Gaj	X	brak (Grzegorzowice)	X	(1282) AKLS 5, nr 1, s. 1
Mirogonowice	X?	X	X	(1404) ZDM 1, nr 255, s. 320–321
Ostkowice	X?	X	X	brak
Nagorzycze	X?	X	X	(1419) KDM 4, nr 1176, s. 171–172
Zwola	X?	brak	X	(1424) KDM 4, nr 1220, s. 212–213
Modrzewie	X?	X	X	brak
Roztylice	X?	X	X	(1438) KDM 4, nr 1342, s. 328
Wilkocin	X?	X	X	(1400) ZDM 1, nr 236, s. 293–294
Kowalkowice	X?	X	X	(1387) KDM 4, nr 981, s. 12–13
Piotrowice	X?	X	X	brak
Czajęcice	X?	X	X	(1379) ZDM 4, nr 1051, s. 203–204
Szeligi	X?	X	X	(ok. 1320) MPH 3, s. 397, MPH 6, s. 660
Szczekarzowice	brak	X	brak	brak

Tabela 5. Okręg parafialny w Mircu

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 479, Dlb. 3, s. 403, 412–415	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 25–27, A. V. Cap. 65, s. 512	Wzmianka
MIRZEC	X		X	(1260) KDKK 1, nr 61, 78–80
Tychów	X		X	brak
Małyszyn	X		X	(1444) ZDM 3, nr 698, s. 141–143
Zbijów	X		X	brak
Gadka	X		X	brak
Jagodne	X		X	brak
Osiny	X		X	brak
Grzybowa Góra (Lyaskowa Wola)	X		X	brak
Trębowiec	brak		X	brak
Młyn Krupa	brak		X	brak
Młyn Książek	brak		X	brak

Tabela 6. Okręg parafialny w Starej Słupii

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 336, 489–490, Dlb. 3, s. 231, 235	s. 194	A. V. Cap. 8, s. 21–23, A. V. Cap. 65, s. 511	Wzmianka
STARA SŁUPIA	X	X	X	(1269) KDM 1, nr 78, s. 94–95
Pokrzywianka	X	X	X	(1355) ZDM 4, nr 948, s. 97–99
Włochy	X	brak (Chybice)	brak (Chybice)	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155
Cząstków	X?	X	X	(1418) KDM 4, nr 1171, s. 166–167
Jeleniów	X?	X	X	brak

Wólka Milanowska	brak (Nowa Słupia)	X	brak (Nowa Słupia)	(1361) KDM 3, nr 742, s. 144–145
Podleszany	brak	X	X	(1400) KDM 4, nr 1054, s. 70
Skoszyn	brak	brak (Nowa Słupia)	X	brak
Konin	brak	brak (Nowa Słupia)	X	(1355) ZDM 4, nr 948, s. 97–99
Walsnów	X?	brak (Grzegorzowice)	X	brak

Tabela 7. Okręg parafialny w Iłży

	Dlb. 2, s. 475, 481–483, Dlb. 3, s. 25–26	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 29–32, A. V. Cap. 65, s. 513		
IŁŻA	X		X		(1275) KDM 2, nr 481, s. 135–137
Seredzice Duże	X		X	jako Seredzice	brak
Seredzice Małe	X		X	Bliższe i Dalsze	brak
Jasieniec	X		X		(1343) KDKK 2, nr 252, s. 13–14
Błaziny	X		X		brak
Chwałowice	X		X		(1372) KDKK 2, nr 281, s. 45–46
Prędocin	X		X		brak
Rzechów	X		X		brak
Pasztowa Wola	X		X		(1448) ZDKDK 2, nr 525, s. 555–557
Małomierzycze	X		X		(1426) KDM 4, nr 1239, s. 229–230
Pakosław	X		X		(1166–1185) Dlb. 3, s. 25, MPH 3, s. 131, 350–351, D. Op. 1, s. 393–394
Starosiedlice	X		X		(1166–1185) Dlb. 3, s. 25–26, MPH 3, s. 131, 350–351, D. Op. 1, 393–394
Jedlanka (praedium)	brak (Krzyżanowice)		X		(1372) KDKK 2, nr 281, s. 45–46
Lipie	brak		X		(1444) ZDM 3, nr 698, s. 141–143
[Strena]	brak		X		brak

Tabela 8. Okręg parafialny w Mominie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 441, 462, 463, 640, 643–646, Dlb. 2, s. 469–471, Dlb. 3, s. 231, 232, 234, 236	s. 187–188	A. V. Cap. 8, s. 39–40, A. V. Cap. 65, s. 515	Wzmianka
MOMINA	X	X	X	(1136) KDW 1, nr 7, s. 10–13
Stryczowice	X	X	X	(1282) ZDM 4, nr 881, s. 19–22
Worowice	X	X	X	(1328) ZDM 4, nr 907, s. 51–53
Grembocice i Garbacz (wsie złączone)	X	X (tylko Garbacz)	X (tylko Garbacz)	(1282) ZDM 4, nr 881, s. 19–22
Kraszków	X	X	X	(1282) ZDM 4, nr 881, s. 19–22

Truskolasy	X	brak	X	(1282) AKLS 5, nr 1, s. 1, ZDM 4, nr 881, s. 19–22
Sczegiel	X	X	X	brak
Milejowice	X	X	brak	(1228) ZDM 6, nr 1824, s. 443?
Jerzmanowice	X	brak	brak	(1397) ZDM 1, nr 220, s. 276–277
Janowice	X	X	X	(1433) ZDM 2, nr 452, s. 168–170
Kosowice	X	X	X	(1354) AKLS 2, nr 20, s. 26
Świątkowa Wola	X	X	brak	brak
Szwarszowice	X?	X	X	(1282) ZDM 4, nr 881, s. 19–22
Mirkowice	X?	X	X	brak
Broniszowice	X?	X	X	brak
Zwola	X?	X jako Zwola Długa	X jako Zwola Chuda	(1282) ZDM 4, nr 881, s. 19–22
Boksyce	brak	X	X	(1398) ZDM 1, nr 225, s. 281–282
Sławęcice	brak	X	X	brak
Zwola Ossowska	brak	brak	X	brak

Tabela 9. Okręg parafialny w Daleszycach

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 453–454, 470–471, 474, Dlb. 2, s. 457–459	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 43–44, A. V. Cap. 65, s. 515	Wzmianka
DALESZYCE	X		X	(1222) KDKK 1, nr 14, s. 19–22
Krajno	X		X	(1357) KDKK 2, nr 259, s. 23–24
Cisów	X		X	(1385) AKLS 2, nr 57, s. 67
Brzechów	X		X	brak
Bieliny	X		X	brak
Skorzyszycy	X		X	(1400) KDKK 2, nr 444, s. 243–245
Klatki	X		brak	(1372) KDKK 2, nr 277, s. 39–40
Niestachów	X		X	(1390) KDKK 2, nr 364, s. 143–144
Górno	X		X	(1400) KDKK 2, nr 444, s. 243–245
Wola Jachowa	X		X	brak
Minera dicta Belno	brak		X	brak
Słopiec	brak		X	(1413) KDKK 2, nr 547, s. 384
Conflatoria duo	brak		X	brak

Tabela 10. Okręg parafialny w Tarczku

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 438, Dlb. 2, s. 460–461, Dlb. 3, s. 335	s. 191	A. V. Cap. 8, s. 10–12, A. V. Cap. 65, s. 509	Wzmianka
TARCZEK	X	X	X	(1222) KDKK 1, nr 14, s. 19–22
Śniadka	X	X	X	(1417) KDKK 2, nr 577, s. 428–429
Bronkowice	X	X	X	(1337) KDKK 2, nr 250, s. 11–12
Grabków (5 zagród)	brak (Świętomarza)	brak (Świętomarza)	X	(1384) ZDKDK 1, nr 89, s. 137–139

Tabela 11. Okręg parafialny w Kunowie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 643, Dlb. 2, s. 476–477, Dlb. 3, s. 237–238	s. 193	A. V. Cap. 8, s. 35–36, A. V. Cap. 65, s. 514	Wzmianka
KUNÓW	X	X	X	(1325–1327) MPV 1, s. 168
Nietulisko	X	X jako Nietulisko duże	X jako Nietulisko Wielkie	(1368) KDKK 2, nr 265, s. 29–30
Nietulisko	X	X jako Nietulisko małe	X jako Nietulisko Małe	(1282) AKLS 5, nr 1, s. 1, ZDM 4, nr 881, s. 19–22
Udziców	X	X	X	(1480) AKLS 2, nr 181, s. 228, AKLS 5, nr 24, s. 22–24
Bukowie	X	X	X	(1480) AKLS 2, nr 181, s. 228, AKLS 5, nr. 24, s. 22–24
Doły	X	X	X	(1401) ZDM 6, nr 1643, s. 185–187
Janik	X	X	X	(1412) KDKK 2, nr 538, s. 373–374
Zbigniewice alias Wierzbie	X	brak	brak	brak
Chocimów	X	X	X	(1438) ZDM 2, nr 525, s. 283–284
Prawęcín	X	X	X	(1340) KDM 1, nr 210, s. 248–249
Ruda	brak	brak	X	(1480) AKLS 2, nr 181, s. 228, AKLS 5, nr 24, s. 22–24

Tabela 12. Okręg parafialny w Pawłowie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 438–442, Dlb. 2, s. 464, 484–486, Dlb. 3, s. 235–238	s. 190–191	A. V. Cap. 8, s. 18–19, A. V. Cap. 65, s. 511	Wzmianka
PAWŁÓW	X	X	X	(1325–1327) MPV 1, s. 169
Rzepin (poł.)	X	brak (Świętomarza)	X	(1198) KDM 2, nr 375, s. 12–14
Dąbrowa	X	X	X	brak
Trzeszków	X	X	X	brak
Pokrzywnica	X	X	X	(1370) KDM 3, nr 833, s. 242–243
Jabłonna	X	X	X	brak
Dziurów alias Zaborzyn	X	brak	X	(1444) ZDM 3, nr 698, s. 141–143
Zawada	X	X	X	brak
Warszówek	X?	X	X	(1384) ZDKK 1, nr 89, s. 137–139
Bukówka	X?	X	X	brak
Bronowice	brak	X	X	brak
Nowa Wieś	brak	X	brak (Chybice)	brak
Wieloborowice	brak (Chybice)	X	brak (Chybice)	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155
Zapniów	brak	X	X	brak
Jamy	brak	X	X	brak
Dwie Rudy	brak	brak	X	brak
Michałów	brak	brak	X	brak

Tabela 13. Okręg parafialny w Szumsku

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 452, 465	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 46–47, A. V. Cap. 65, s. 516	Wzmianka
SZUMSKO	X		X	(1325–1327) MPV 1, s. 169
Radostów	brak		X	(1435) ZDM 2, nr 474, s. 207–208
Niedźwiedź	brak		X	(1435) ZDM 2, nr 474, s. 207–208
Lipiny	brak		X	brak
Zalesie	brak		X	brak
Podgrodzie	X?		X	(1435) ZDM 2, nr 474, s. 207–208
Drogowle	brak		X	(1435) ZDM 2, nr 474, s. 207–208
Kuźnia	brak		X	brak
Pągowiec	brak		X	brak

Tabela 14. Okręg parafialny w Potoku

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 465	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 45–46, A. V. Cap. 65, s. 515–516	Wzmianka
POTOK	X		X	(1432) ZDM 7, nr 2105, s. 365
Rudki	brak		X	brak

Tabela 15. Okręg parafialny w Dębnie

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 464–465	s. 190	A. V. Cap. 8, s. 14–15, A. V. Cap. 65, s. 510	Wzmianka
DĘBNO	X	X	X	(1322) KDKK 1, nr 124, s. 160–161
Jeziorko	X	X	X	(1339) KDKK 1, nr 166, 167, s. 214–215
Wola Dębieńska	X	X jako Wola Szczygiełkowa	X jako Wola	(1396) KDKK 2, nr 407, s. 199–200

Tabela 16. Okręg parafialny w Dąbrowie

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 461–462	brak danych	brak danych	Wzmianka
DĄBROWA	X			(1286) ZDKM nr 61, s. 48–50
Psary	X			(1351) KDKK 2, nr 255, s. 16–18

Tabela 17. Okręg parafialny w Mychowie

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 486	s. 188	A. V. Cap. 8, s. 42–43, A. V. Cap. 65, s. 515	Wzmianka
MYCHÓW	X	X	X	(1325–1327) MPV 1, s. 169
Chmielów	brak	X	brak (Szewna)	(1480) AKLS 2, nr 181, s. 228, AKLS 5, nr 24, s. 22–24
Biechów	brak	X	X	(1437) ZDM 2, nr 501, s. 247–248, nr 511, s. 266

Tabela 18. Okręg parafialny w Grzegorzowicach

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 336, 488–489, Dlb. 3, s. 231, 417	s. 185	brak danych	Wzmianka
GRZEGORZOWICE	X	X		(1269) KDM 1, nr 78, s. 94–95
Sarnia Zwola	X	X		(1440) KDM 4, nr 1380, s. 362
Skała Wielka	X	X		(1434) KDM 4, nr 1305, s. 286–287
Skała Mała	X	X		(1434) KDM 4, nr 1305, s. 286–287
Wałsnów	X?	X		brak
Gaj	brak (Wałsnów)	X		(1282) AKLS 5, nr 1, s. 1

Tabela 19. Okręg parafialny w Krynkach

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 486–487	s. 193	A. V. Cap. 65, s. 513–514	Wzmianka
KRYNKI	X	X	X	(1334) KDKK 2, nr 248, s. 9
Wiry	X	X	X	brak
Kałków	X	X	X	(1368) KDKK 2, nr 265, s. 29–30
Godów	X	X	X	brak
Minera Kryniecka	brak	X	X	(1425) ZDM 2, nr 380, s. 51–53?
Minera dicta Kuczow seu Andrzejow	brak	X	brak	brak
Lubienia	brak	brak	X	(1363) KDKK 1, nr 230, s. 295–296
Ruda dicta Brod	brak	brak	X	brak

Tabela 20. Okręg parafialny we Wzdole

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 491	s. 190	A. V. Cap. 8, s. 1–3, A. V. Cap. 65, s. 507	Wzmianka
WZDÓŁ	X	X	X	(1332) KDKK 2, nr 247, s. 7–9
Siekierno	X	X	X	(1334) KDKK 2, nr 249, s. 10–11
Łączna	X	X	X	(1383) KDKK 2, nr 317, s. 93–94
Minera Bereza	brak	X	X	brak
Minera Suchinia	brak	X	X	brak
Minera Andrißowa	brak	X	X	brak
Minera dicta Baranow	brak	X	X	brak
Officina vitraria dicta Bodzenczka	brak	X	brak	brak
Minera dicta Giel	brak	brak	X	brak
Minera dicta Seraphin	brak	brak	X	brak
Molendinum [Gorczyzka]	brak	brak	X	brak
Molendinum [Grabcina]	brak	brak	X	brak
Molendinum [Gorczyzka]	brak	brak	X	brak
Conflatorium nitreum	brak	brak	X	brak

Tabela 21. Okręg parafialny w Bodzentynie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 468–469, Dlb. 2, s. 460	s. 190	A. V. Cap. 8, s. 4–7, A. V. Cap. 65, s. 507–509	Wzmianka
BODZENTYN	X	X	X	(1355) ZDM 4, nr 948, s. 97–99
Sieradowice	X	X	X	(1355) ZDM 4, nr 948, s. 97–99
Leśna	X	X	X	(1322) KDKK 1, nr 124, s. 160–161
Dąbrowa	brak	brak	X	(1286) ZDKM nr 61, s. 48–50
Psary	brak	brak	X	(1351) KDKK 2, nr 255, s. 16–18

Tabela 22. Okręg parafialny w Chybicach

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 439–440, Dlb. 2, 490–491, Dlb. 3, s. 231	s. 193	A. V. Cap. 8, s. 16–17, A. V. Cap. 65, s. 510–511	Wzmianka
CHYBICE	X	X	X	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155, tamże: nr 755, s. 157–158
Wieloborowice	X	brak (Pawłów)	X	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155
Nieczulice	brak	X	X	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155
Czażów	X?	X	X	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155
Włochy	brak (Stara Słupia)	X	X	(1362) KDM 3, nr 752, s. 154–155
Nowa Wieś	brak	brak (Pawłów)	X	brak
Skąty	brak (Grzegorzowice)	brak (Grzegorzowice)	X	(1434) KDM 4, nr 1305, s. 286–287

Tabela 23. Okręg parafialny w Zbelutce

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 626, 628, Dlb. 2, 466	s. 189	A. V. Cap. 8, s. 50, A. V. Cap. 65, s. 516	Wzmianka
ZBELUTKA	X	X	X	(1382) KDM 3, nr 929, s. 346–347
Sadków	X	X	X	(1356) KDM 3, nr 711, s. 103–105
Minera	brak	brak	X	brak

Tabela 24. Okręg parafialny w Brzezinach

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 453, 469, 473, Dlb. 2, s. 394	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 51–52, A. V. Cap. 65, s. 516	Wzmianka
BRZEZINY	X		X	(1384) KDKK 2, nr 324, s. 101–102
Nida	X		X	brak
Kowala	X		X	brak
Dębska Wola	brak		X	brak
Zbrza	brak		X	brak
Ostrów	brak		X	brak
Morawica	X		X	(1408) KDKK 2, nr 509, s. 328–329
Morawicka Wola	brak		X	brak
Bilcza	brak		X	(1351) KDKK 2, nr 256, s. 18–20

Tabela 25. Okręg parafialny w Bardzie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 454–455, 471–472, Dlb. 2, s. 465	brak danych	brak danych	Wzmianka
BARDO	X			(1356) KDM 3, nr 711, s. 103–105
Czyżów	X			(1356) KDM 3, nr 711, s. 103–105

Tabela 26. Okręg parafialny w Szewnie

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 462–464, Dlb. 2, 508–509	s. 184–185	A. V. Cap. 8, s. 38–39, A. V. Cap. 65, 514	Wzmianka
SZEWNA	X	X	X	(1362) KDKK 2, nr 260, s. 24–25
Gromadzice	X	X	X	(1398) ZDM 1, nr 225, s. 281–282
Denków	brak	X	brak	(1260) KDKK 1, nr 61, s. 78–80
Minera	brak	X	brak	brak
Ostrów	brak	X	X	(1331) MPH 3, s. 78
Częstocice	brak	X	X	(1363) KDP 3, nr 137, s. 287
Miłków	brak	X	X	(1378) KDM 3, nr 897, s. 314–315
Świrna	brak	X	X	(1396) ZDM 4, nr 1123, s. 293–294
Żórawica	brak	X	brak	(1480) AKLS 5, nr 24, s. 22–24
Wodziradz	brak	X	X	(1411) ZDM 5, nr 1239, s. 120
Jędrzejowice	brak	X	X	brak
Jędrzejów	brak	X	X	(1444) ZDM 3, nr 685, s. 123–125
Chmielów	brak	brak (Mychów)	X	(1480) AKLS 2, nr 181, s. 228, AKLS 5, nr 24, s. 22–24

Tabela 27. Okręg parafialny w Nowej Słupii

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 463, 489–490, Dlb. 3, s. 230, 232–233, 240	s. 194	A. V. Cap. 8, s. 20–21, A. V. Cap. 65, s. 511	Wzmianka
NOWA SŁUPIA	X	X	X	(1351) KDP 3, nr 105, s. 231–233
Bielów	X	brak (Świątomarza)	X	(1390) KDM 4, nr 1006, s. 29–30
Wólka Milanowska	X	brak (Stara Słupia)	X	(1361) KDM 3, nr 742, s. 144–145
Baszowice	X	X	X	(1427) ZDM 2, nr 390, s. 69–72
Mirocice	X	X	X	(1368) KDKK 2, nr 267, s. 31–32
Wola Bostowska	X	brak	brak	brak
Konin	brak	X	brak (Stara Słupia)	(1355) ZDM 4, nr 948, s. 97–99
Skoszyn	brak	X	brak (Stara Słupia)	brak
Wola Zerwikaptur	brak	X	brak	brak
Zerwikaptur	brak	brak	X	brak
Stara Słupia	X	brak	brak	(1269) KDM 1, nr 78, s. 94–95

Tabela 28. Okręg parafialny w Jastrzębiu

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 487–488, Dlb. 3, s. 413	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 27–28, A. V. Cap. 65, s. 512	Wzmianka
JASTRZĄB	X		X	(1421) KDKK 2, nr 604, s. 476–477, KDM 4, nr 1200, s. 191
Gąsawy	X		X	(1427) KDM 4, nr 1249, s. 239–240
Lipienice	X		brak	brak
Wola Lipieniecka	X		X	(1405) ZDM 1, nr 264, s. 331–333
Rogów	X		X	(1427) KDM 4, nr 1249, s. 239–240
Mirów	X		X	brak
Śmiłów	X		X	(1427) KDM 4, nr 1249, s. 239–240
Fabrica ferri Lipieniecka	X		brak	brak
Bieszków	X?		X	(1421) KDKK 2, nr 604, s. 476–477, KDM 4, nr 1200, s. 191
Niedźwiedzi Kierz	brak		X	(1425) ZDM 2, nr 380, s. 51–53
Sadek	brak		X	brak
Kozia Wola	brak		X	brak
Dwie Rudy	brak		X	brak

Tabela 29. Okręg parafialny w Krzyżanowicach

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 475–476, Dlb. 3, s. 26	brak danych	A. V. Cap. 8, s. 28–29, A. V. Cap. 65, s. 512–513	Wzmianka
KRZYŻANOWICE	X		X	(1166–1185) Dlb. 3, s. 25–26, MPH 3, s. 131, 350–351, D. Op. 1, s. 393–394
Goworzyna	X		X	(1427) KDM 4, nr 1249, s. 239–240
Jedlanka	X		X niecała	(1372) KDKK 2, nr 281, s. 45–46
Bujak	brak		X	brak

Tabela 30. Okręg parafialny w Baćkowicach

Nazwa wsi	Dlb. 1, s. 597–598, 621–625, Dlb. 2, s. 468–469	s. 189	A. V. Cap. 8, s. 49–50, A. V. Cap. 65, s. 516	Wzmianka
BAĆKOWICE	X	X	X	brak
Janczyce alias Janczycka Wola	X	X	X	(1351) KDKK 1, nr 193, s. 246–247
Nieskurzów	X	X	X	(1329) KDM 2, nr 598, s. 268–269
Olszownica	X	X	X	(1341) KDM 3, nr 666, s. 44–45
Żerniki	X	X	X	(1339) KDM 3, nr 660, s. 35–36
Baranów	X	X	X	brak
Wszachów	X	brak (Łągów)	brak	(1358) KDM 3, nr 727, s. 123–124
Gęsiące	brak (Łągów)	X	brak (Łągów)	(1356) KDM 3, nr 711, s. 103–105

Tabela 31. Okręg parafialny w Wąchocku

Nazwa wsi	Dlb. 2, s. 477–479, Dlb. 3, s. 402–405, 414, 415, 419	s. 196	A. V. Cap. 8, s. 23–25, A. V. Cap. 65, s. 511–512	Wzmianka
WĄCHOCK	X	X	X	(1179) Dlb. 3, s. 400–402, D. Ann. 5–6, s. 119–120
Skarżysko	X	brak	X	(1260) KDKK 1, nr 61, s. 78–80
Bzin	X	brak	X	(1260) KDKK 1, nr 61, s. 78–80
Wielka Wieś	X	X	X	(1179) Dlb. 3, s. 405
Krzyżowa Wola	X	X	X	brak
Lipowe Pole	X	brak	X	brak
Tychów	X	brak	brak (Mirzec)	brak
Parszów	X?	X	X	brak
Wenecja	brak	X	X	brak
Świątniki	brak	X	X	brak
Minera Maiek	brak	X	brak	brak
Minera Siekliny	brak	X	brak	brak
Rudy	brak	brak	X	brak
Świerczek	brak	brak	X	brak
Ruda	brak	brak	X	brak
Wierzbnik	brak	brak	X	brak
Rejowa Ruda	brak	brak	X	brak
Ruda Aleksandrowa	brak	brak	X	brak
Ruda Duraczowa	brak	brak	X	brak
Ruda	brak	brak	X	brak

Na podstawie sporządzonych tabel można sformułować kilka interesujących wniosków. Przede wszystkim potwierdzają się spostrzeżenia E. Wiśniowskiego, że w stosunku do młodszych najstarsze organizmy parafialne cechują się dużymi rozmiarami¹⁰⁷. Ponadto zestawienia te ukazują wyraźną płynność granic parafialnych. W dokumencie z 1362 roku czytamy, że wsie Włochy, Nieczulice i Czażów, dotąd zaliczane do parafii w Waśniowie, oraz Wieloborowice znajdujące się w obrębie parafii pawłowskiej biskup krakowski Bodzanta włączył do parafii w Chybicach¹⁰⁸. Co ciekawe, podczas opisywania obdarowanej parafii Długosz wymienił jedynie Wieloborowice, Włochy odnotował przy ośrodku parafialnym w Starej Słupii, natomiast przemilczał kwestię przynależności parafialnej pozostałych wsi. W Tekach Pawińskiego wszystkie wspomniane osady – poza Wieloborowicami, które zostały ponownie wymienione przy parafii w Pawłowie – przypisano kościołowi parafialnemu w Chybicach. Tylko XVI-wieczne wizytacje dokładnie odtworzyły skład parafii znany z dokumentu biskupa krakowskiego, uzupełniając go nawet o kolejne wsie¹⁰⁹.

¹⁰⁷ E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej...*, s. 50–53, tenże, *Rozwój sieci...*, s. 15–16.

¹⁰⁸ KDM 3, nr 752, s. 154–155.

¹⁰⁹ Dlb. 1, s. 439–440, Dlb. 2, s. 336, A. Pawiński, *Polska XVI...*, s. 190, 193, AKMKr A. V. Cap. 8, s. 16–17, A. V. Cap. 65, s. 510–511. Nowo wymienione wsie Skąły i Nowa Wieś przez inne źródła zostały zaliczone do sąsiednich parafii.

Długosz zauważył także zmiany zachodzące w Krzyżanowicach, które w drugiej połowie XV wieku były wsią parafialną, otoczoną okręgiem parafialnym, ale kiedyś podlegały kościołowi iłżeckiemu¹¹⁰. Ośrodek duszpasterski w Baćkowicach był filią świątyni stojącej w Łagowie¹¹¹. Podobne relacje zaistniały pomiędzy kościołami w Starej i Nowej Słupii. Jednak w tym przypadku zaskakuje fakt, że w drugiej połowie XV wieku Stara Słupia wchodziła w skład parafii nowosłupeckiej, jednocześnie posiadając własny okręg parafialny¹¹². Drobne zmiany widoczne są także na granicy parafialnej między Nową Słupią a Świętomarzą. Zarówno Długosz, jak i autorzy XVI-wiecznych wizytacji traktowali wieś Bielów jako partykułę parafii nowosłupeckiej. Ci ostatni dodali jednak adnotację, że osada ta kiedyś była związana prawem parafialnym z kościołem w Świętomarzy, co znajduje potwierdzenie w Tekach Pawińskiego¹¹³. Zachowały się także informacje na temat efemerycznych tworców parafialnych, do których należy zaliczyć placówkę kościelną w Dziekanowie, rejestrowaną przez źródła w latach 1336–1343, w Karczowie w roku 1337, w Dąbrowie istniejącą do 1578 roku, a następnie włączoną przez biskupa Piotra Myszkowskiego w obręb parafii bodzentyńskiej, oraz w Gąsawach, skąd przeniesiono prawa parafialne do poświęconej w 1435 roku przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego świątyni w Jastrzębiu¹¹⁴. Nie są to jedyne dostrzegalne różnice w składach parafii występujące na terenach prepozytury kieleckiej. Przytoczone tu przykłady mają za zadanie zwrócić uwagę Czytelnika na zaistniałe zjawisko. Bez jednoznacznej odpowiedzi pozostanie jednak pytanie, w jakim stopniu wykorzystane tutaj źródła obrazują faktyczne zmiany zachodzące podczas procesu kształtowania się struktur parafialnych, a w jakim są wynikiem błędów średniowiecznych pisarzy. O tym, że takie pojawiały się w dostępnym materiale źródłowym świadczy choćby przypadek parafii waśniowskiej, przy której w jednej z wizytacji nie odnotowano wsi Strupice i Śnieżkowice¹¹⁵. W świetle wykorzystanych źródeł dość kłopotliwe było także określenie przynależności parafialnej wsi Modrzewie. W Liber beneficiorum brakuje informacji na ten temat, natomiast w późniejszych przekazach Modrzewie odnotowane są w gronie wsi tworzących parafię zarówno w Świętomarzy, jak i Waśniowie¹¹⁶. Za jej przynależnością do pierwszej z nich, przemawiałoby przede wszystkim sąsiedztwo innych osad, bezsprzecznie związanych z kościołem w Świętomarzy. Natomiast bliskie relacje z Waśniowem pośrednio sugerowałyby fakt oddawania dziesięciny z tamtejszych

¹¹⁰ Dlb. 2, s. 475.

¹¹¹ Dlb. 1, s. 621, Dlb. 2, s. 468.

¹¹² Dlb. 2, s. 336, 489–490, Dlb. 3, s. 230–231, 235. E. Wiśniowski tłumaczył to w ten sposób, że jeżeli kościół tracił prawa parafialne na rzecz drugiego, jego statut nie ulegał zmianie (np. nadal widoczny był jego okręg parafialny), z wyjątkiem tego, że formalnie nie był już świątynią parafialną: *Parafie w średniowiecznej...*, s. 55.

¹¹³ Dlb. 2, s. 463, 490, Dlb. 3, s. 233, A. Pawiński, *Polska XVI...*, s. 192, 194, AKMKr A. V. Cap. 8, s. 12–14, A. V. Cap. 65, s. 510.

¹¹⁴ MPV 1, s. 388, MPV 2, s. 181, 184, MPV 1, s. 398, J. Wiśniewski, *Dekanat opatowski...*, s. 32, Dlb. 2, s. 487.

¹¹⁵ AKMKr A. V. Cap. 8, s. 41–42, por.: A. V. Cap. 65, s. 515.

¹¹⁶ Dlb. 2, s. 474, A. Pawiński, *Polska XVI...*, s. 192, 194, AKMKr A. V. Cap. 8, s. 12–14, 41–42, A. V. Cap. 65, s. 510, 515.

łańców kmiecych na rzecz świątyni waśniowskiej¹¹⁷. Ponadto sam Długosz umieścił Modrzewie pośród wsi wokół niej skupionych. Przeciwno takiemu rozwiązaniu świadczyłaby obecność ukształtowanych jednostek parafialnych znajdujących się między Modrzewiami a Waśniowem. Jeżeli nie było jeszcze jednej osady o podobnej nazwie w pobliżu Waśniowa, która nie dotrwała do naszych czasów, to opisane tu rozbieżności zapewne wynikają z niedokładności źródeł.

Warto też zwrócić uwagę na ostatnią kolumnę tabel, która pokazuje, że wiele osad powstało bardzo wcześnie, a mimo to o ich istnieniu dowiadaliśmy się dopiero z późniejszych przekazów źródłowych. Wykorzystując pośrednie wskazówki, można stwierdzić, że Pakosław, Starosiedlice oraz Krzyżanowice istniały już w drugiej połowie XII wieku, gdyż biskup Gedko przekazał dziesięcinę snopową z tych wsi na rzecz klasztoru miechowskiego¹¹⁸. Natomiast osada o nazwie Szeligi, w której urodził się arcybiskup gnieźnieński Bodzanta, istniała co najmniej od 1320 roku¹¹⁹. Zdarzały się również miejscowości, które w ogóle nie zostały zewidencjonowane przez źródła zawierające spisy parafii. Ich obecność na terenie prepozytury kieleckiej poświadczona jest głównie przez dokumenty wystawiane przez władców oraz dostojników kościelnych. Bardzo wcześnie, bo około 1173 roku, została wspomniana osada o nazwie Milice – przez wydawców Kodeksu dyplomatycznego Polski utożsamiana z wsią Milica, obecnie w granicach administracyjnych Skarżyska-Kamiennej¹²⁰. Inna osada – Malenie, znana tylko z jednego źródła z 1372 roku, położona była w sąsiedztwie Krzyżanowic¹²¹. Zachowane dokumenty z 1351, 1355 oraz 1357 roku są dowodem mocnego zaangażowania biskupów krakowskich w akcję kolonizacyjną prowadzoną w rejonie Kielc. Biskup Bodzanta, w którego kancelarii powyższe dyplomy powstały, wyraził zgodę na założenie kolejno wsi Dyminy, Niewachłów oraz Bęczków. Dodatkowo przekaz źródłowy z 1355 roku wzmiankuje Kostomłoty oraz dwie wsie o nazwie Czarnów (Długosz odnotował tylko Czarnów Mały)¹²². Kolejny z biskupów, Florian, w 1379 roku zezwolił na lokację Tumlina na prawie średzkim¹²³. Natomiast Zbigniew Oleśnicki miał istotny wpływ na powstanie w 1438 roku Siedlnicy (dziś Dąbrowa) oraz Leszczyn w 1441 roku. Przed 1438 rokiem doszło również do założenia Domaszowic i Masłowa¹²⁴. Warto zauważyć, że wsie Dyminy, Niewachłów, Bęczków, Kostomłoty, Domaszowice i Tumlin znane

¹¹⁷ Dlb. 2, s. 474, na temat stosunków dziesięcinnych: E. Wiśniowski, *Rozwój sieci...*, s. 16–19.

¹¹⁸ Dlb. 3, s. 25–26, MPH 3, s. 131, 350–351, D. Op. 1, s. 393–394.

¹¹⁹ MPH 3, s. 397, MPH 6, s. 660, K. Śmigiel, *Słownik biograficzny arcybiskupów gnieźnieńskich i prymasów Polski*, Poznań 2002, s. 67–69.

¹²⁰ KDP 3, nr 6, s. 8–10.

¹²¹ KDKK 2, nr 281, s. 45–46.

¹²² KDKK 2, nr 256, s. 18–20, tamże: nr 257, s. 20–21, tamże: nr 259, s. 23–24, ponadto o Niewachlowie: ZDM 3, nr 804, (1448), s. 283–284, o Kostomłotach: ZDM 2, nr 433, (1431), s. 139–141, o Czarnowie: ZDM 2, nr 459, (1434), s. 179–181, ZDM 3, nr 624, (1442), s. 47–48, trudno rozstrzygnąć, o którym Czarnowie wzmiankują dokumenty. Pewną wskazówkę stanowić mogą łącińskie tytuły dwóch ostatnich dokumentów.

¹²³ KDKK 2, nr 307, s. 74–76.

¹²⁴ ZDM 2, nr 517, s. 272–275, tamże, nr 574, s. 359–362.

były Długoszowi, jednakże nie określił ich przynależności parafialnej¹²⁵. Nieopodal Łągowa leżała wieś o nazwie Bodzęcinek, która trafiła w ręce biskupów krakowskich w roku 1414, a następnie w 1421 roku została złączona z sąsiednim Lechowem. W tym samym roku przystąpiono do – prawdopodobnie nieudanej – lokacji na surowym korzeniu wsi o nazwie Wojciechów¹²⁶. Z 1437 roku pochodzą informacje na temat osady Gustowa Wola, położonej *in districtu Kyelciensi* nad rzeką Cedzyną, którą próbowano łączyć z dzisiejszą wsią Cedzyną¹²⁷. Natomiast w 1452 roku wydano dokument lokacyjny dla wsi Ćmińsko¹²⁸. Wola Wodziradzka, sąsiadująca zapewne z Wodziradem, nie została odnotowana w zestawieniu wsi skupionych wokół kościoła w Szewnie, mimo że jej istnienie zostało potwierdzone w 1480 roku¹²⁹.

Obok wsi zidentyfikowanych istnieje pokaźna grupa osad pojawiających się w różnych źródłach, których rozpoznanie jest bardzo trudne lub wręcz niemożliwe. Należy do niej wieś Młodzowa, w 1368 roku lokowana na prawie średzkim między istniejącymi do dziś osadami Nietulisko i Kałków w rejonie Kunowa¹³⁰. W ich pobliżu w 1369 roku znajdowała się również bliżej nieznana osada Tworzyjanowice¹³¹. Dokumenty z 1361, 1369 oraz 1374 roku informują o kilku wsiach z okolic Łągowa: Rataje, Żerocin (Zerzocin, Sarzacin zapewne chodzi o tę samą wieś), Raszkowice, Busiec¹³². W 1370 roku najprawdopodobniej w granicach prepozytury kieleckiej, być może w pobliżu Chybic, leżała nieznana wieś o nazwie Chanfersow¹³³. Podlesie i Kąty to osady założone przed 1425 rokiem przypuszczalnie w okolicy wsi kościelnej Szewna¹³⁴. Dzięki zachowanym dokumentom z 1443 oraz 1444 roku, jak również relacji Długosza wiadomo, że wieś Lenartów Most, własność klasztoru świętokrzyskiego, rozciągała się między Jasieńcem, Małyszynem, Dziurowem i Wąchockim¹³⁵. Florencja, inna z włości klasztornych, obecnie znajdująca się nieopodal Hży, pojawiła się w materiale źródłowym z 1443 roku¹³⁶. Bardzo interesujący jest fakt, że również w *Liber beneficiorum* pojawiały się osady, których nie odnotowały inne przekazy źródłowe: Wilczków, Jagnin (okolice Waśniowa), Zirzyna Wola (okolice Nowej Słupii), Wola Piórkowska (okolice Łągowa), Skarżysko Militari (okolice Wąchocka)¹³⁷.

¹²⁵ Dlb. 1, s. 450, 476.

¹²⁶ KDKK 2, nr 554, s. 393–394, tamże, nr 601, s. 470–472.

¹²⁷ ZDM 2, nr 505, s. 252–254.

¹²⁸ S. Inglot, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku. Próba odtworzenia zaginionej części Liber beneficiorum Długosza*, Lwów 1925, s. 43.

¹²⁹ AKLS 5, nr 24, s. 22–24.

¹³⁰ KDKK 2, nr 265, s. 29–30.

¹³¹ KDKK 2, nr 268, s. 33.

¹³² KDM 3, nr 742, s. 144–145, tamże, nr 830, s. 239–240, tamże, nr 864, s. 277.

¹³³ KDM 3, nr 833, s. 242–243.

¹³⁴ KDM 4, nr 1229, s. 220–221.

¹³⁵ KDM 4, nr 1434, s. 408–409, ZDM 3, nr 698, s. 141–143, Dlb. 3, s. 233–234, 238, 414.

¹³⁶ KDM 4, nr 1434, s. 408–409.

¹³⁷ Dlb. 1, s. 354, Dlb. 3, s. 91, 232–233, 403. Jagnin został wzmiankowany w 1440 roku, jednak jest on utożsamiany z wsią położoną w pobliżu Opatowa: ZDM 2, nr 554, s. 328–329, KDM 4, nr 1359, s. 343–344.

Nieobecność wymienionych powyżej osad w źródłach, które zawierały składy poszczególnych parafii, tłumaczyć można niedokładnością zapisów pisarzy, bądź też faktem, że na przestrzeni lat wiele z nich przestało istnieć. Zapewne są też i takie, które dawniej były znane także pod innymi nazwami, a w przekazach źródłowych tego nie rejestrowano, co znacznie ograniczyło ich identyfikację¹³⁸. Na terenie prepozytury kieleckiej Świętomarza była zwana również Starym Tarczkiem, Pawłowa Wola – Maciejową Wolą lub Wolą Łagowską, Grzybowa Góra – Lyaszkową Wolą, Zwola – prawdopodobnie Zwolą Długą lub Chudą (par. Momina), Skorzeszyce – Piotrowem, Zbigniewice – Wierzbie, Doły – Tworkowem, Dziurów – Zaborzynem, Krynki – Gutanowem, Niedźwiedzi Kierz – Zbigniewicami, Janczyce – Janczycką Wolą, a Wólka Milanowska prawdopodobnie Ratajami¹³⁹. Niekiedy rozpoznanie danej wsi utrudniał sposób, w jaki została zanotowana jej nazwa. Za przykład może posłużyć pochodzący z 1374 roku zapis *ad semitam ville Lechouecz*, który sprawił, że odnoszono go zarówno do wsi Lechów, jak i Lechówek¹⁴⁰. Najprawdopodobniej dotyczy on drugiej z wymienionych osad, ponieważ w dokumencie z 1380 roku nazwę tej wsi zapisano w identyczny sposób¹⁴¹, a jej identyfikacja nie budzi kontrowersji. Inny zapis, występujący w dyplomie z 1369 roku *ad semitam Lechouiensem*¹⁴², jest bardzo podobny do tego z 1374 roku, co pozwala sądzić, iż wszystkie trzy źródła wspominają wieś Lechówek. Zdrobniła nazwa wsi nasuwa przypuszczenie, że już wtedy w sąsiedztwie znajdował się Lechów, mimo że poświadczony został dopiero w 1421 roku¹⁴³. Natomiast dokumenty z końca XIV i pierwszej połowy XV wieku, mimo różniących się identyfikacji, najprawdopodobniej dotyczą Jerzmanowic, w drugiej połowie XV wieku należących do klasztoru łysogórskiego, położonych w granicach parafii Momina¹⁴⁴.

Większość dochowanych materiałów źródłowych, które dokumentują istnienie poszczególnych, często już w pełni uformowanych osad, posiada XIV-wieczną i późniejszą metrykę, do wyjątków zaś należą źródła starsze. Dlatego w tym przypadku pomocne stały się badania archeologiczne, które dowiodły, że na terenie

¹³⁸ W tabelach nazwy wsi zapisane są podobnie jak w źródłach, które zawierają spisy parafii. Dlatego nie wszędzie podane zostały ich zdwojone nazwy.

¹³⁹ Świętomarza – MPV 1, s. 168, Pawłowa Wola – KDM 3, nr 711, s. 103–105, *Gmina Łagów...*, s. 171–172, Grzybowa Góra – Dlb. 3, s. 414, A. Zwola-Pawiński, *Polska XVI...*, s. 187, AKMKr A. V. Cap. 8, s. 39–40, A. V. Cap. 65, s. 515, Skorzeszyce – KDKK 2, nr 450, s. 250–252, Zbigniewice – Dlb. 2, s. 477, A. Doły-Pawiński, *Polska XVI...*, s. 193, Dziurów – Dlb. 3, s. 238, Krynki – ZDKDK 1, nr 89, s. 137–139, Niedźwiedzi Kierz – ZDM 2, nr 380, s. 51–53, Janczyce – Dlb. 1, s. 597, KDKK 1, nr 193, s. 246–247, Wólka Milanowska jest utożsamiana przez wydawcę Kodeksu dyplomatycznego Małopolski z Ratajami: KDM 3, nr 742, s. 144–145.

¹⁴⁰ KDM 3, nr 864, s. 277–278, wydawca Kodeksu dyplomatycznego Małopolski identyfikował tę wieś z Lechówkiem: tamże, natomiast w literaturze przyjmuje się, że chodzi tu o Lechów: *Gmina Łagów...*, s. 131–132.

¹⁴¹ KDP 2, cz. 1, nr 323, s. 330–331.

¹⁴² KDM 3, nr 830, s. 239–240.

¹⁴³ KDKK 2, nr 601, s. 470–472.

¹⁴⁴ ZDM 1, nr 220, s. 276–277, KDM 4, nr 1220, s. 212–213, tamże, nr 1359, s. 343–344, ZDM 2, nr 554, s. 328–329, KDM 4, nr 1434, s. 408–409, Dlb. 2, s. 471.

prepozytury kieleckiej proces osadniczy postępował od dawna¹⁴⁵. Pradawność niektórych osad zdradzają już same ich nazwy. Według J. Tyszkiewicza, K. Buczka oraz K. Modzelewskiego osady noszące nazwy Jadowniki, Żerniki, Psary posiadają najpewniej charakter wsi służebnych, charakterystycznych dla epoki wczesnych Piastów¹⁴⁶. Równie stare mogą być Prusinowice, które prawdopodobnie powstały w wyniku osadnictwa jenieckiego¹⁴⁷. Jednakże punktem zwrotnym w rozwoju tych terenów okazało się przejście ich przez dostojników kościelnych. Nowi władarze dokładali starań, aby sieć parafialna prepozytury kieleckiej szybko się rozrastała. Jednocześnie byli mocno zaangażowani w prowadzenie akcji kolonizacyjnej, na ślady której można natrafić w nielicznie zachowanych przekazach pisemnych. Z kościelną graniczyła własność rycerska, gdzie również nie brakowało kolejnych inicjatyw fundacyjnych. Zjawiska te sprawiły, że pod koniec epoki średniowiecza rejon prepozytury kieleckiej w zdecydowanej większości był pokryty okręgami parafialnymi.

W niniejszym artykule nadrzędnym celem podjętych badań było odtworzenie kościelnych struktur administracyjnych. Prowadzono je głównie na podstawie źródeł pisanych. Za najbardziej wartościowe należy uznać dokumenty spisane w kancelariach państwowych oraz kościelnych, ponieważ z reguły odnosiły się do bieżących wydarzeń. Jednak rzadko zawierały informacje nas najbardziej interesujące, dotyczące wieku danej parafii lub osady. Z reguły wspomniano o istniejącym już kościele bądź osadzie, okazjonalnie – o nowej fundacji lub lokacji. Dawało to kolejny asumpt do głębokiej analizy zgromadzonych dyplomów, czego przykładem może być przy ustalaniu metryki kościoła w Jastrzębiu, zwrócenie uwagi na wyznaczony termin tamtejszych jarmarków. Kolejnym bardzo ważnym źródłem były rejestry dziesięciny papieskiej, dzięki którym możliwe było określenie *terminus ante* lub *post quem* oraz przedziału czasowego, w którym uformowały się kolejne jednostki parafialne. Nieocenionym źródłem informacji są dzieła Jana Długosza. Kanonik krakowski w *Liber beneficiorum*, opisując kościoły parafialne, czasem wzbudzając kontrowersje, wielokrotnie wspominał na temat ich metryki. Poza tym zamieścił szereg wskazówek, które w połączeniu z wynikami badań nad: uposażeniem (np. Kielce – św. Wojciech, Mirzec), stosunkami dziesięcinnymi panującymi na terenie średniowiecznej parafii (np. Iłża), z zakresu genealogii (np. Mychów), patrociniów (np. Świętomarza, Kunów) oraz osadnictwa (np. Pawłów) pozwalają przynajmniej

¹⁴⁵ Wybrane: Z. Pyzik, *Góry Świętokrzyskie. Ślady osadnictwa z epoki kamienia na obszarze Łysogór*, „Acta Archeologica Carpathica” 1963, t. 5, s. 151–156, tenże, *Relikty osady...*, s. 307–313, tenże, J. Kuczyński, *Badania osady...*, s. 109–144, E.J. Gąssowscy, *Łysa Góra...*, E. Gąssowska, *Uwagi o chronologii i funkcji Łysej Góry*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1975, 9, s. 87–109, K. Bielenin, *Starożytne górnictwo...*

¹⁴⁶ J. Tyszkiewicz, *Jady bojowe Słowian Zachodnich we wczesnym średniowieczu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1961, t. 9, nr 1, s. 15–21, K. Buczek, *Kto to byli żyrdnicy (żerdnicy)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1957, t. 5, s. 454–462, tenże, *Książęca ludność służebna w Polsce wczesnofeudalnej*, Wrocław–Kraków 1958, s. 41–42, K. Modzelewski, *Chłopi w monarchii wczesnopiastowskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 99–106, *Gmina Łagów...*, s. 82–83.

¹⁴⁷ H. Modrzewska, *Osadnictwo jenieckie we wcześniejszym średniowieczu polskim. Uwagi w sprawie obcego elementu etnicznego w toponomastyce polskiej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1969, t. 17, s. 355–358.

w przybliżeniu podać wiek konkretnej świątyni. Wykorzystywano również wzmianki pozornie niezwiązane z przedmiotem badań, stanowiące później jeden z fundamentów, na którym budowano wnioski (śmierć biskupa Radosta w Kielcach). Liber beneficiorum podobnie jak tzw. Teki Pawińskiego oraz protokoły wizytacyjne są doskonałymi źródłami do odtworzenia w miarę dokładnych zasięgów poszczególnych okręgów parafialnych, jak również do studiów nad rozwojem akcji kolonizacyjnej, prowadzonej na terenie prepozytury kieleckiej. Porównując treści tych dzieł, można też łatwo wychwycić zmiany zachodzące w przebiegu granic ośrodków duszpasterskich. Należy też wspomnieć o badaniach archeologicznych, których wyniki niejednokrotnie ułatwiły określenie momentu, w którym dana wieś lub kościół powstały.

W trakcie prowadzonej pracy badawczej wyłonił się jeszcze jeden, niemniej ważny problem – kwestia recepcji i rozwoju chrześcijaństwa na tych terenach. Zagadnienie to, o którym źródła pisane nie wspominają, wzbudza szczególne zainteresowanie przede wszystkim ze względu na istniejące na badanym obszarze miejsca kultu pogańskiego. Odpowiadając na pytanie, kiedy pojawiły się tam pierwsze świątynie, pośrednio uzyskamy wiedzę na ten temat. Określenie metryki najstarszych obiektów sakralnych jest najbardziej problematyczne, dlatego też zaprezentowana lista jest hipotetyczna, a ich wiek został oszacowany w przybliżeniu. Z pewnością kościołów w Kielcach, Świętomarzy i Waśniowie nie można określić mianem grodowych. Najprawdopodobniej powstały one w związku z rozwijającymi się w pobliżu lokalnymi targowiskami, które regularnie gromadziły większą grupę ludzi¹⁴⁸. W przypadku Kielc pojawiły się opinie sugerujące, że do powstania tamtejszej osady przyczynili się dopiero biskupi krakowscy. Ich autorem jest Cz. Hadamik, który stwierdził, że pierwotną siedzibą krakowskich duchownych był gród znajdujący się

¹⁴⁸ Kielce: J. Kuczyński, *Kielce przedlokacyjne...*, s. 17 i n., K. Tymieniecki, *Ze studyów...*, s. 5, K. Potkański, *Puszcza Radomska. Studium osadnicze*, Radom 1999, s. 40, nie wyklucza takiej możliwości także F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 54, tenże, *Lokacje miast...*, s. 48, dawniej w literaturze dominował pogląd jakoby w Kielcach znajdowała się kasztelania: K. Tymieniecki, *Ze studyów...*, s. 6, Z. Wojciechowski, *Momenty organizacji grodowej w Polsce Piastowskiej*, Lwów 1924, s. 43–54, pewne wątpliwości zgłasza S. Arnold, *Terytoria plemienne w ustroju administracyjnym Polski piastowskiej w XII–XIII w.*, Kraków 1927, s. 85–86, tenże, *Podziały administracyjne województwa sandomierskiego do końca wieku XVIII*, [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski*, pod red. A. Patkowskiego, Kielce 1930, s. 60, B. Rzewuska-Kurzeja, *Rozwój sieci...*, s. 78, E. Wiśniowski, *Początki kościoła...*, s. 166, Świętomarza: K. Potkański, *Puszcza Radomska...*, s. 39–40, A. Gieysztor, *Krajobraz międzyrzecza Pilicy i Wisły we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Studia Sandomierskie. Materiały do dziejów miasta Sandomierza i regionu sandomierskiego*, pod red. T. Wąsowicz, Sandomierz 1967, s. 26–27, F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski...*, s. 148, tenże, *Lokacje miast...*, s. 49, M. Jończyk, *Z problematyki badań nad kasztelaniami tarską w dobie średniowiecza*, [w:] *Bodzentyń. Z dziejów miasta...*, s. 26–27, dawniej, również w Starym Tarczku doszukiwano się czoła kasztelania: K. Tymieniecki, *Ze studyów...*, s. 6, Z. Wojciechowski, *Momenty organizacji...*, s. 43–54, wątpliwości: S. Arnold, *Terytoria plemienne...*, s. 85–86, tenże, *Podziały administracyjne...*, s. 60, czasowe istnienie kasztelania w Tarczku dopuszcza T. Lalik, *Sandomierskie we wczesnym średniowieczu. Prowincja, księstwo, województwo*, [w:] *Studia sandomierskie...*, s. 50, w przypadku Waśniowa zobacz: KDW 1, nr 11, s. 16–18, oraz: tamże, nr 12, s. 18–19, także: Wąsowicz T., *Sandomierska sieć...*, s. 122, tam także zob.: ryc. 2. *Sieć drożna środkowej Polski w I poł. XIII w.*, ryc. 6. *Schemat szlaku handlowego gnieźnieńsko-kijowskiego w XII–XIII w.*, ryc. 4. *Sieć drożna lokalna okolic Sandomierza w XIII w.* na podstawie mapy T. Lalika w pracy zbiorowej *Sandomierz*, Warszawa, 1966, s. 16.

na Górze Grodowej w Tumlinie. Dopiero po pewnym czasie przenieśli się w rejon dzisiejszych Kielc¹⁴⁹. Hipoteza ta wydaje się mało prawdopodobna, ponieważ w literaturze dominuje pogląd jakoby rzekomy gród określał, jedną z wielu w Górach Świętokrzyskich, przestrzeń, na której odbywały się pradawne praktyki pogańskie¹⁵⁰. Poza tym miejsce to w naturalny sposób stałoby się jednym z punktów osadniczych, a w konsekwencji załączkiem większej osady dodatkowo wyposażonej w jedną z najstarszych świątyń na terenie prepozytury kieleckiej. Powszechnie wiadomo, że pierwsze obiekty sakralne najczęściej budowano na terenie budowli obronnych. Tymczasem to kościół św. Wojciecha w Kielcach uchodzi za jeden z najstarszych w tym regionie. Natomiast fundacja świątyni w Tumlinie miała miejsce dopiero w 1599 roku¹⁵¹, a samą osadę lokowano na prawie średzkim dopiero w 1379 roku¹⁵². Z upływem lat do władcy, jak dotąd jedyne go fundatora kościołów parafialnych, dołączyli przedstawiciele wyższego duchowieństwa oraz rycerstwo. W konsekwencji obszar prepozytury kieleckiej w szybkim tempie pokrywał się gęstą siecią parafialną, co sprzyjało rozwojowi chrześcijaństwa przy jednoczesnym rugowaniu dawnych wierzeń pogańskich.

Istnieje wiele publikacji poruszających kwestie związane z kształtowaniem się kościelnych struktur administracyjnych w czasach średniowiecza¹⁵³. Wśród nich są też i takie, które dotyczą ziem sąsiadujących z prepozyturą kielecką. P. Szafran poddał szczegółowej analizie lubelską sieć parafialną¹⁵⁴. Kilka lat później powstało opracowanie dotyczące prepozytury wiślickiej autorstwa E. Wiśniowskiego. W obliczu niedoboru materiału źródłowego w swych badaniach wykorzystywał wszelkie wskazówki pośrednie pomagające w określeniu przynajmniej przybliżonego wieku danej parafii. Poza źródłami pisanymi oraz archeologicznymi odwoływał się do wyników badań nad patrociniami, okręgami parafialnymi, stosunkami dziesięcinnymi oraz uposażeniem kościołów, wspominał także, że brakuje ich w opracowaniu P. Szafrana¹⁵⁵. Ziemia radomska również doczekała się osobnego opracowania.

¹⁴⁹ Cz. Hadamik, *Pierwsze wieki...*, s. 77 i n.

¹⁵⁰ J. Gąsowski, *Ośrodek kultu pogańskiego na Łysej Górze*, [w:] *Religia pogańskich Słowian. Sesja naukowa w Kielcach*, pod red. A. Oborny i in., Kielce 1968, s. 47–67, E. J. Gąsowski, *Łysa Góra we wczesnym...*, s. 28–30, A. Buko, *Archeologia Polski wczesnośredniowiecznej. Odkrycia – hipotezy – interpretacje*, Warszawa 2006, s. 107–122, także: M. Kowalczyk, *Wierzenia pogańskie za pierwszych Piastów*, Łódź 1968, s. 55–61, A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982, s. 177, z nowszych: S. Urbańczyk, *Dawni Słowianie. Wiara i kult*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 80, A. Szyjewski, *Religia Słowian*, Kraków 2003, s. 82. Według M. Derwicha na szczycie Łysej Góry znajdowała się budowla obronna: *W kręgu...*, s. 29–38, tenże, *Benedyktyński klasztor...*, s. 181 i n.

¹⁵¹ AKMKr A.V. 27, s. 35, tamże: *Tabella eorum super quibus in visitatione inquirendum est*, t. 4, tab. 17.

¹⁵² KDKK 2, nr 307, s. 74–76.

¹⁵³ T. Silnicki, *Organizacja archidyaconatu w Polsce Lwów 1927*, tenże, *Początki organizacji...*, s. 319–360, E. Wiśniowski, *Organizacja parafialna w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, Lublin 1969, s. 80–87, Z. Sułowski, *Początki kościoła...*, s. 71–122, S. Szczur, *Pierwsze wieki...*, s. 7–68.

¹⁵⁴ P. Szafran, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958.

¹⁵⁵ E. Wiśniowski, *Rozwój sieci...*, s. 7 i n.

Jednak jego autor S. Litak ograniczył się w nim jedynie do zaprezentowania samych wniosków odnoszących się do powstawania kościołów w archidiaconacie radomskim¹⁵⁶. Inna z jego publikacji szeroko traktuje o parafiach w Łukowskiem¹⁵⁷. Jak sam autor przyznaje, jego metoda badawcza różni się od tej przyjętej przez E. Wiśniowskiego głównie dlatego, że dla obszaru, jaki objął swymi badaniami, dostępnych jest wiele tekstów źródłowych, przede wszystkim dokumentów fundacyjnych i erekcyjnych. Ponadto mógł wykorzystać źródła przekrojowe, jak choćby rejestry dziesięciny papieskiej, dzieła Długosza, rejestry poborowe i inne, a także bogate zasoby archiwalne z terenów całego kraju. Dlatego podjęte studia były prowadzone nieco w innym kierunku – nie tyle chodzi tu już o ustalenie początków parafii, ile o wykazanie na konkretnych danych liczbowych stosunku powstawania parafii do rozwoju osadnictwa oraz o dokładniejszą analizę dokumentów fundacyjnych i erekcyjnych parafii w celu ustalenia procesu zarówno przestrzennego rozwoju sieci parafialnej, jak też pierwotnego uposażenia i przebiegu tworzenia instytucji parafii. Natomiast wspomniana już B. Rzewuska-Kurzeja opisała rozwój sieci parafialnej w prepozyturze kieleckiej. Jednak nie wykorzystowała wszystkich dostępnych materiałów źródłowych. Ponadto wielokrotnie nie skonfrontowała zebranych wiadomości z wynikami badań z różnych dziedzin, przez co nie ustrzegła się błędów merytorycznych oraz niewłaściwych interpretacji przekazów pisemnych. Nie podjęła też próby odtworzenia zasięgu poszczególnych okręgów parafialnych, co przyczyniłoby się do zwiększenia wiedzy na temat akcji kolonizacyjnej. Dlatego na podstawie dostępnych źródeł oraz wykorzystując wymienione wyżej metody badawcze, w niniejszym artykule starano się zaprezentować proces powstawania systemu parafialnego na terenie prepozytury kieleckiej z uwzględnieniem rozwijającej się tam akcji osadniczej.

¹⁵⁶ S. Litak, *Sieć parafialna archidiaconatu radomskiego w okresie przedrozbiorowym*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 1959, 9, s. 103–104.

¹⁵⁷ S. Litak, *Formowanie sieci parafialnej w Łukowskiem do końca XVI wieku. Studium geograficzno-historyczne*, „Roczniki Humanistyczne” 1964, 12, s. 5–131.